

Sigismund Bouška: JOSEF VÁCHAL

Uveřejněno na pokračování v šesti dílech revue:

TÝN

SBORNÍK LITERÁRNÍ A UMĚLECKÝ

ROČNÍK

III.

REDAKTOR

XAV. DVOŘÁK

V PRAZE 1919.

TISKEM A NÁKLADEM ČESKOSLOVANSKÉ AKC. TISKÁRNY V PRAZE II.,
SPÁLENÁ ULICE 15.

Přepis: <http://www.vachal.cz/>

Verze s ilustracemi.

S. BOUŠKA:

JOSEF VÁCHAL

Geniální mistr Josef Váchal není u nás dosud tak znám, jak si umění jeho zaslouží. Firma Viktor Singer v Hamburku vydala před válkou cyklus jeho barevných dřevorytů (60 M) a jak jsem se přesvědčil, v Německu jednotlivé listy alba toho se v aukcích prodávají za vysoké ceny. Kdežto u nás nebylo porozumění pro dílo Váchalovo, do Německa mnoho jeho prací bylo získáno, olejů, leptů, dřevorytů, dřevorezeb a četná Ex libris byla přímo objednána. Žádný prorok není vážen ve vlasti své.

Josef Váchal jde svou cestou, jeho svět je neznámo, mystika, zjevy nadpřirozené, život duše, andělé, d'ábel, vlivy zla v celé jeho říši tajné, ale skutečné. Váchal je člověk věřící. Věří v Boha, věří i v d'ábla, vidí jeho vlivy v současném životě, medituje o smrti a životě po ní, je mu dáno více cítiti a viděti než obyčejnému umělci. Váchal žije a vidí, co tvoří. V jeho díle je vnitřní pravda, která dílu dodává vnitřní ceny a umělecké oprávněnosti, Je umělcem i člověkem hlubokým. Jeho umění a život jsou jedna a táž věc. Nenutí se do něčeho, jak se lidem povrchním u nás zdá, co je všemu světu cizí, pověrou a fantasií, žije všecko, co vytvoří, tvoří, co sám vidí a co není dáno každému viděti.

O výtvarném umělci neměl by nikdo psáti, kdo ho nemiluje a kdo se nesnaží pochopiti ho. Kritik nesmí státi se svými různými názory nad tvůrcem a měřiti ho dle své míry, dle svého zraku, dle svého života. Třeba, aby poctivě řekl: Tomuhle nerozumím. Toto je mi cizí, nechápu toho, ale — snažím se pochopiti. Stojím před něčím novým. Člověk prostřední (Hello: l'homme médiocre), vidí-li něco, co přesahuje jeho úroveň, popře oprávněnost zjevu, vysměje se. Kritik hluboký, vážný, zastaví se před nepochopitelným s láskou a zájmem a snaží se pochopiti.

Ze zkušenosti vím, že vážní lidé mezi hosty mými vždy zastavili se plni zájmu právě před díly Váchalovými. Cítí něco velkého, neobyčejného, snaží se pochopiti dílo umělecké a jejich zájem a obdiv roste, když se jim dostane výkladu a poučení.

Loni byl u mne hostem přední český kritik výtvarný. Spatřiv díla Váchalova, zarazil se. Viděl jsem, že ho nezná a že mimo předsudky pražských kruhů literárních a uměleckých téměř ničeho o mistru nevěděl. Stalo se totéž, co jsem pozoroval častěji. První dojem bývá odpor. Váchal je tak svůj, tak jiný, neobvyklý svým výtvarným slovem, že mluví zprvu neznámou řečí k cizinci. Bývá to znakem všech velkých tvůrců. U Bílka nebývá jinak. Slyšel jsem právě jeho přednášku o Výtvarném slovu ve Hronově. Stýskal si velice, ale mírně a pokorně, že některá díla jeho byla z kostelů a hřbitovů odstraněna. Kněz to byl, jenž dílům těm v chrámě místa vykázal a jiný přišel a pohoršiv se nad nimi, odstranil je. První byl kněz-umělec, druhý tuctový kněz, jenž umění za mák nerozumí. Tento druhý nepohorší se nad řemeslnou prací sochaře-řemeslníka, nad nasládlými sochami řezbářských krámů a v prvním úžase a nadšení babiček a venkovských zbožných lidí (po věky nevychovaných výtvarně a proto nevinných) vidí povolanou kritiku uměleckou. U obrazů rozhoduje zlatý, masivní rám, u soch slad'ouneké barvy a mnoho zlacení. Knězi-básníku, knězi-umělci se takové „umělecké“ dílo co nejdříve zhnusí, stává se mu protivným a nesnesitelným. Pravé dílo umělecké, třeba za prvního dojmu působí zmatkem a nejistotou v diváku průměrném, později u každého vážného diváka, v němž není předsudků, nabývá ceny, stává se mu stále dražším a krásnějším. Díla Bílkova nutí diváka, aby myslil. Někomu je myšlení prací nepohodlnou, proto umělecké dílo takové odsoudí, odsoudiv zároveň sám sebe. Testimonium paupertatis. Přejde doba, kdy v seminářích budou vyučovati bohoslovce umění lidé odborně vzdělaní, vyjde nové kněžstvo, jež bude míti pochopení pro umění staré i nové a šeredné zjevy, jaké se staly v životě Bílkově,

nebudou už možny. Křížová cesta v Prostějově byla také zprvu lidem záhadou a svou novostí forem i myšlenek kamenem úrazu, ale lidé byli nuceni myslet, duchovní správce jim toto myšlení usnadnil a jako malé děti učili se dívat a chápat. A dnes kde kdo se tam pyšní dílem Bílkovým a cizinci přicházejí zdaleka, aby je shlédli.

Tak je i s Váchalem, jenž v mnohém je bratrem Bílkovým v umění duchovním, jež od materialismu se odvrátilo k duši a jejímu životu, jež snaží se výtvarně znázorniti duchovní živly, hmotou vyjádřiti nehmotné.

Tak i můj geniální host kritik zůstal zprvu zmaten před četnými díly Váchalovými, jež k němu mluvila neznámou řečí se zdí mého příbytku vedle prací Bílkových, jež byla mu známa. Když jsem mu předložil cyklus velikých dřevorytů *Mystikové a visionáři*, zamyslel se a prohlížel dílo se vzrůstajícím zájmem. Mlčel a přemýšlel dlouho nad každým dřevorytem. „V tom něco jest!“ byla první slova jeho uznání. Po několika dnech psal mi ze sousedního města, abych mu cyklus ten půjčil. A když jsem hned neposílal, přišel si sám a hned žádal, abych mu dílo předložil. Viděl jsem, že zájem jeho stoupá. Už prohlásil, že si dílo koupí. To je příklad poučný. Dílo Váchalovo zaslouží hlubšího a láskyplného studia.

Bedřich M. Beneš vydal v r. 1914 monografii *Josef Váchal* s dvanácti ukázkami dřevorytů, většinou zmenšených. Formát malý kvart. Zlechov-Uherské Hradiště. Autor píše s velkým uměleckým porozuměním o Váchalovi, ale duchovní podstata díla mu uniká. Beneš je člověk nevěřící. Ve Váchalovi vidí „zabloudilce z dávných časů do dnešních dob. Kus nejponuřejšího středověku vane z jeho prací; neúnavně vyvolává ony zvláštní doby, plné kontrastů, zevní nádhery a nejkrajnější askese, chorého supranaturalismu, doby visionářů, haeretiků, kdy vytřeštěné, hladové oči viděly všude demony dobré i zlé a ústa zasvěcených vyslovovala slavnostní řečí nesrozumitelné formule zaříkávači i evokující dle předpisu magií černých či bílých, kdy ovzduší bylo plné čmoudu a zápachu seškvařeného masa čarodějnic, kdy řeky roznášely vhozený popel reformátorů.“ Je to běžný názor na středověk v naší literatuře, povrchně planý a jednostranně falešný a nespravedlivý. Julius Zeyer, který procestoval Evropu a viděl největší arcidíla, jež nám ze středověku zachována byla, přečetl stará díla románská z dob věřících, soudil jinak o středověku — a spravedlivě. Úvod ku Karolinské epopeji je toho svědectvím. Beneš vytýká Váchalovi, že se „hrouží do náboženské mystiky a theologických traktátů, kdy my traktáty odhazujeme“ — jinými slovy: dnešní době je víra theologickým traktátem, jenž se odhazuje, ale Váchal tak nečiní, neboť je duše věřící. Vidí dobro i zlo a dívaje se očima věřícího křesťana vidí více zla než dobra a toto zlo, jeho vlivy a hrůzy zpodobňuje viditelně a staví před oči těm, kteří v ně nevěří. Jeho dílo má mnohé rysy společné s velikými francouzskými tvůrci, abych jen jednoho jmenoval: s dílem geniálního Julia Barbeye d'Aurevilly (Ďábelské, Ženatý kněz, Očarovaná atd.). Barbey je katolík a umělec z největších, jaké kdy Francie měla, i on věří, jak církev učí a věří tedy i ve skutečnost ďábla, v exorcismy a moc církve nade zlem. Beneš ve studiu o Váchalovi píše: „Jaká hrůzná doba, kdy s exorcismem šlo se proti Zlému, který žil pouze v zaslepených hlavách samotných vymítačů.“ (?) Známe celé dílo Váchalovo, znám jeho smýšlení, znám jeho studia, jeho knihovnu a vím tedy, kdo je Váchal, co vytvořil a z jakých pohnutek a kterak se na dílo své dívá. Nevěří-li kdo v ďábla vůbec, čím je mu jakékoli dílo Váchalovo, v němž ďábla vzal si za látku své tvorby? Nevěří-li kdo v Boha, čím je mu všecko umění katolické, všecka duchovní poesie, malba kostelní, hudba chrámová? Z nejryzejších umělců nové doby u nás je František Kašpar, kněz. V knize *Visící roj* jsou čísla jedinečné krásy: Hodinky, Svátosti. V Šaldově *Kmenu* byl kratičký posudek této sbírky básnické. Surově odsuzující, bagatelisující celou práci jako škvár bezcenný a bylo jasno, že „kritik“ knihy ani nečetl, že ho vydráždily jen liturgické motivy, které pro něho eo ipso byly důkazem, že kniha básnickou není. To je stanovisko všech nevěrců dnešních. Nevěří v Boha, církev; liturgie je mu tedy prázdným nesmyslem. Jaká bohoslužba, komu sloužiti, když Boha vůbec není? Vytkl jsem tuto urážku, které se *Kmen* dopustil na jemném básníku Kašparovi p. Šaldovi samému do očí

a shledal jsem, že vůbec o té kritice nevěděl. Obraťme celou věc. Čtenář věřící a hluboce věřící, jenž chápe a cení katolickou liturgii, jež jest uměleckým dílem par excellence, o němž věky pracoval Duch svatý a největší, často neznámí básníci tvůrci, dostane knížku Kašparovu do ruky a čte, čte a chápe a vidí prohlubně myšlenek a světy krásy, kterých kritik nevěrec viděti nemohl, nebo je slepý pro všechno duchovní a zakrývá slepotu svou několika frázemi naduté povýšenosti. Poesie duchovní může mít smysl, krásu a cenu jen v očích věřícího člověka.

Váchal vytvořil řadu děl ryze katolického ducha. Věci světlé i temné, oslavuje dobro a varuje před zlem. Nemiluje zla, není perversní, nezahrává si jím, ale děsí se ho, trpí, jeho zrak vidí nebezpečství, jako málokdo ze žijících u nás, chvěje se v bázni o své věrné, hledí do budoucna zrakem tušícím pohromy, zrakem visionáře, jemuž je dáno viděti a tušiti, co jiným zavřeno je desaterými vraty, zámky ověšenými. Díla jedinečné krásy jsou jeho dřevoryty *Sv. Hildegarda, Angelus Silesius, Jindřich Suso, Kateřina Emerichová, sv. Terezie*, kniha *Hora proroků, Madonna s andílky, Adam a Eva, triptych Peklo, Země, Ráj* atd.

Váchal jako jiní čeští umělci nebyl ušetřen trýzně vojenské. Psával mi z vojny a jeho listy jsou doklady jeho hluboké víry v Boha a v řízení Prozřetelnosti. Viděl a četl jsem jeho *Modlitby*, které psal na frontě své ženě. Staré umění illuminátorů ožilo. Maličkový formátek, každá stránka kol dokola zdobena ornamenty a figurálními kresbami, jemné perokresby kolorované. Písmo dekorativní, i mezi řádky kresbičky, plné tepla a vroucí zbožnosti a něhy. A což ty texty! Vzpomíná na všechny sobě milé a drahé, ba i na svého věrného psa vzpomíná a všem a všem vyprošuje milost Boží.

Váchal je dobrý český člověk z rodu mistra Mikuláše Alše, jenž ho vždy velice miloval. Viděl jsem tu lásku k Váchalovi u Alšů, když jsem s ním po smrti Alšově navštívil rodinu zesnulého mistra. Váchal je člověk rozjímavý, veliký čtenář a veliký, znatel české bohoslovecké literatury ze století 18. a dob před ním. Jeho knihovna má unikáty vzácné, jimiž by se pyšnily knihovny veřejné. Jeho úsudek o době jezuitské u nás se liší podstatně od běžných frází denních. Zná z paměti mnohé české básně Koňasovy (Koniáš), jež přednáší s rozkoší vědce a znalce a jež svědčí o veliké básnické vloze Koňasově. Přijde doba, kdy i tento muž kaceřovaný bude rehabilitován.

Váchal studoval gymnasium, vyučil se knihařem. ale všechna duše jeho toužila po malířství. Učil se krajinářství u Kalvody a Béma, seznámil se s celým cechem malířů, ale třeba nedostalo se mu akademického školení, Váchal šel a musil jíti cestou vlastní, protože to, co v něm bylo skryto, tak se lišilo a liší ode všeho oficiálního malířství našeho, že by byl Váchal v akademii ničeho nezískal. Jen na jeho krajinách je tu a tam viděti Kalvodovu školu, ač musím zdůraznit hned, že Váchal krajin svých nepokládá za nějaké zvláštní umění, nýbrž přímo vyznává, že je maloval jen a pouze z finančního důvodu. Jeho visí nadsmyslných nikdo mu nekupoval, a i malíř, zvláště je-li ženat, chce být z něčeho živ.

Dílo Váchalovo je obrovsky veliké. Je to důstojný bratr Bílkův, stejně pilný pracovník neúnavný.

Váchal je básník. Píše si své knihy, sám si je ilustruje, nebo přímo si je sám tiskne, vlastními typy, nebo vyřeže po způsobu nejstarších dob primitivně do desky i text, krásně gotisujících písmen, i spolu ornamentace a kresby. Dílo si sám vytiskne na svém tiskacím stroji, sám sváže neobyčejně trvanlivě a originelně. Vydá jen několik exemplářů pro své přátele, odtud jsou díla jeho u nás tak vzácná. Mám poslední 55 ex. díla jeho *Vidění sedmera dnů planet* (1910). Tištěno na silných kartonech, impregnovaných chemicky tak, že kniha je neshořitelná. Listy zahnědlé a začervenalé činí dojem prastarého kodexu nějakého. Desky jsou dřevěné a do nich vřezány nápisy. Na první desce je vkresleno Ex libris. Kniha ta může přetrvati věky.

Podobnou tvářnost má „Přepěkné Čtení o gasnowidném Wawřincowi, kterak skrže zlého ďábla záhubu na duši wzal a špatného konce došel“ (1910). — Švabachem je tištěn

r. 1913 v tiskárně Politiky: „Nový pekelný žaltář, aneb divové d'ábelští, to jest obšírné vyprávění o planetních, zemských jakož i pekla obyvatelích, tolikéž sněmování pekelná, Sabbath řečená, a Temnoty věčné důkladně prozkoumané, v patnácti kapitolách vyložené skrze Jos. Váchala, dřevorytce, na světlo s mnohými dřevoryty vydané; při tom také četně důkazů, kteréžto příběhy hojnými podepříni jsou“. Kniha je plna mistrovských dřevorytů. Je vidět, jak Váchal v těchto knihách svých nasákl poesii a naivitou starých českých knih, švabachem tištěných, a tak i jeho slovo i fikce básnická shodují se úžasně s uměním starých. Jeho dřevoryt má původní krásu panenskou toho umění, jež tak obdivuhodně srůstá v jeden organický celek a typy knihy. Je to primitivní dřevoryt, jenž působí černí svou, vynechanou pro tisk s výšky v desce dřevorytné, když všecka světla vřezána jsou hluboce do dřeva. A tak i Japonci pracují dosud. Vše vás upomíná na rozkošné dřevoryty v nejstarších biblích a na klassické umění prvotisků. Tento archaistický ráz prvních dřevorytů Váchalových ukazuje, kde mistr studoval a kam šly všechny jeho sympatie. Třebaže později došel Váchal v dřevorytu moderním a zvláště barevném mistrovství nepopiratelného, takže u nás nemá soupeře a i za hranicemi je široko daleko obdivován, jsou mi přece černé jeho durerovské dřevoryty nejmilejší. Mají velikou sílu, bezprostřednost výrazu a naivnost linií, že konkurují se starými mistry. Barevné dřevoryty Váchalovy, jimiž ohromuje dnes Váchal znalce, připomínají mi tuze, jsou-li menšího formátu, svou rafinovaností a velikou jemností mechanickou proceduru tří a čtyřbarevného tisku.

Váchal prošel dlouhou cestou různých prostředků uměleckých, než došel svého mistrovství v dřevorytu. Počíná neumělou, bizarní kresbou svých nadsmyslných vidin. Schází mu školení malířského a u Kalvody odkouká mistru vše, co se odkoukati technicky dalo. Ale nestačí mu to. Krajina kalvodovská, sladká, jasnobarevná, líbivá, paradující panenskou břízou a hlubokými prospekty, mu nestačí. Divoká fantazie Váchalova prolamuje si cestu do svého světa. Maluje krajiny neskutečné, vidiny své duše. Dosvědčují to dvě krajiny (v mém majetku): *Hrady Korsárů* a *Město*. Dva kopce skalnaté, jeden v popředí s chatou polozbořenou, při níž jakási klec z trámů kyklopsky sbitá pro zajatce korsárů, a v pozadí městečko na skalině srázné s obrovitou věží. A za vším tají se moře a lesy přímořské. Perspektiva je tu Váchalovi vedlejší věcí. Není to skutečnost, je to vidina, a Váchal vždy kresbou i proti realismu skutečností zdůrazňuje části komposice, v níž je tíha všeho, kam klade největší důraz. Hokusai také v krajinách svých dekorativních nehledí k *evropské perspektivě*, má perspektivu svou, nám zcela cizí a nás zarazující, ale umělecky má u Hokusai své oprávnění. U Váchala je tu výsledkem pohádkovost celé věci. Nebo: *Město*. Veliká, široká malba olejem. Každý divák se nejprve zeptá, které je to město? Jerusalem? Salcburk? . . . Pohádkové město! Nemá jména. Moře domů a domečků, červené střechy v modravém oparu vzduchu, jenž do dále houstne a slévá se nad veleměstem. Asi v levé třetině obrazu v pozadí tyčí se ohromná masa, shluk hradeb a věží, jakoby srázný kopec, obestavený neforemnou změtí staveb a stavbiček, jak to jen středověk dovedl, oživuje skály a hory. V pravém popředí na vysokých hradbách kus zahrady, dole v hloubi růžové náměstí s modravými stíny domů. A nikde člověka, všecko ještě spí. Je snad časné ráno. Jen nad městem pluje, skutečně pluje a pohybuje se, zadíváte-li se, žlutý mrak dlouhý, jakoby pták nestvůrný s modravým okem temnějšího mráčku. Výsledek je pohádka, cosi sladkého, tajemného. Bylo jednou jedno město . . . V takových věcech je Váchal veliký.

Byl jsem kdysi svědkem toho, kterak Váchal tvoří. Je duše nesmírně bohatá a tvůrčí. Nejde mu nikdy o to, *co* by tvořil. Je tak přeplněn tvůrčí silou, jako strom z jara mízou, že pupeny vyrážejí všude i na pni silou nezadržitelnou. Říkává též, že neví, co tvoří. Musí. Nikdo tu sílu tvůrčí nezastaví, nezakřikne, neochromí, nesvede jinam. „Nepoučí“, nezlepší, nezmění. Musí a musí tak, jak právě tvoří.

Byli jsme v lese. Pustá cesta jde kolem louky propadlé, za ní vrby u potoka skrytého a dále kopce porostlé lesy. V pravém popředí stála jedle, vysoká, kosmatá s dlouhými rukávy

visutými. Váchal počal malovati a odešel jsem, abych ho nerušil. Zahlédl jsem potom rozkošnou krajinu olejem na plátno přikouzlenou, ale netrvalo dlouho a Váchal vše rázem smazal a počal malovati horečně své vlastní vidiny. Vykřikl jsem nevolí, ale brzy jsem viděl, že co tvoří z hlavy, svého, je nepoměrně umělecky vyšší a kompozičně přísnější, dokonalejší než byla dřívější skutečnost.

Vstávaly hory a z nich bytosti nadlidské, jakoby celá příroda oživala a její božstva se zjevovala. Plavovlasá hlava jinocha s podivnými světly ve zrácích dominovala v centru obrazu. Pojednou Váchal jedním rázem štětce smazal figuru a počal tvořiti něco nového. A tak obraz se měnil obsahem i kompozičně asi desetkrát, pokud barvy byly vlhké a pokud bylo dosti barev na paletě. Litoval jsem, že všechny ty postupné obrazy byly ztraceny, a zase byl jsem vděčen pohledu do tvůrčí dílny umělcovy. Ptáte-li se Váchala, co jest, co právě dělá, neví. Tvoří a tvoří tak, jak tvoří, že musí. U něho je vše nutné, své, vlastní, idea i forma, vše si nese své formy, odlišné od všech zákonů a kánonů akademických. Zkrátka, Váchal je umělec skrz naskrz. Někdo řekne: To a ono je u Váchala zkresleno, neumí kreslit, nezná anatomie. Přítel malíř, jenž na akademii vídeňské již jako student v posledním roce učil mladší anatomii a kresbě aktů, mistr bezvadný v kresbě a malbě lidského těla, řekl mi pln obdivu k dílu Váchalovu: Obdivuji se Váchalovi. Je stále nový, svěží, původní, překvapující. Já bych nedovedl tak zkreslit některou část těla a zdůraznit jinou, na níž položil celý smysl figury! Akademická škola odňala nám tuto možnost, my kreslíme všichni příliš dokonale dle modelu a zákonů anatomie, a tím dojdeme jakési šablony, vždy stejné a proto zmrtvělé, která ruku vede sama, jako virtuosita při některém slavném houslistovi, jehož prsty samy hledají a nalézají tóny v úžasné jistotě a samozřejmosti. Ale umění je víc než virtuosita.

Váchal zprvu maloval veliké komposice olejové, kde ztělesňoval své vlastní vidiny. *Pohřeb z katedrály, Chrám Panny Marie, Svatyně* (maj. Dr. Šimánek), *Kult Arimana* atd. Mystické interieury, báječné architektury, kde jeho fantasmie mohla do zvěle si zabásnit, velká plátna jasných barev, překvapujících účinků světelných, mystika kultů dávných a sacerdotální přísnost linií. Z té doby je obraz v mém majetku: *Vzývající ďábla* (nebo *Příchod Antikrista*). Velký čtvercový formát, olejový obraz v černém širokém plochém rámu. Rám je skutečným dřevorytem, žlutavé linie dřeva prosvítají při rytině z černé plochy. Víc než půl obrazu je žlutočervené nebe, pracované technikou podobnou technice Segantiniho, zvyšující svítivost pozadí. Země je temná. Z ní vyrůstají po levici dva kmeny, těsně vedle sebe stojící, jen úzký pruh světla je dělí a po pravici veliký strom s bizarně zkrouceným větrovím. Stromy končí se modravými lebkami příšernými, ba i v obláčcích jeví se obrysy lebek — symbol smrti. Po levici asi ve třetině horizontu tyčí se rudá, štíhlá, obrovitá figura Antikrista, jako když plamen žhavý, rudý, vytryskl ze země. Nad obzor tu a tam zvedají se siluety shluků figur temně modrých: vyznavačů ďáblůvých. Modrá tajemně kontrastuje se žlutí nebe, v níž hoří plamen ďáblův. Mistr lži, jenž slibuje nový život, je vlastně princip zla a zmaru. A tak ty lebky, kolem ztracené ve stromoví, vysvětlují pravdu. Grafické kresby v rámu doplňují svými symboly celek.

Váchal potom od svých velkých olejů obrátil se k leptu, k akvatintě a vytvořil řadu delikátních listů, jež tajemně napovídají život z cizích světů. Jsou to vidiny spiritismu a okkultismu, seance, zjevy somnambulní, Astartina mše, alchymista atd. Ale nenašel v leptu uspokojení, celý naturel jeho směřuje k dřevorytu. Živé dřevo, poddajné, ho láká. Z něho záhy začíná řezati bílkovské komposice větších rozměrů (*Kalvárie, Smrt sv. Terezie*), figurky běsů a strašidel, divoké fantasmie, hledající bizarní formy a výrazy. Krásné jsou Váchalovy reliéfy oživující ve formách málo vystouplých velké desky. Černě natřeny svítí jakoby ebenem na nejvyšších bodech.

Dřevo stalo se nejmilejším přítelem Váchalovi, Ovládá je s mistrovstvím úžasným. Vyšel z maličkých špalíčků a archaisujících ilustrací a vlastních komposic a pracuje poněmáhle o dřevorytech větších, v nejlepšího materiálu zimostřezovém, jemnými anglickými

rydly a dochází ku dřevorytům, jež budí technickou dokonalostí úžas znalců. Jednotlivé listy záhy řadí v cykly černé i barevné. Váchal má svá tajemství barvy. Zkoušel jsem se sám prakticky v linořezu a dřevorytě, jak toho vyžadovaly mé studie japonského dřevorytu, tiskl jsem též mnohé věci sám ručně, abych poznal obtíže ručního tisku, mohu tedy souditi o práci mistra Váchala i trochu ze zkušenosti vlastní. Tisk, který bývá často těžší prací než dřevorytina sama, je u Váchala mistrovstvím, docíleným dlouholetou denní prací, hledáním, tápáním a vynálezy, jež jen práce sama mistru darem přináší. Srovnáte-li tisky Singerovy v Hamburku a originály Váchalovy, vidíte hned úžasný rozdíl. Tam vše šedé, stejnoměrné, jako slepé a krotké, u Váchala barvy, oheň, světlo, svítivost barev úžasná. Je to jeho tajemstvím. Tisk řemeslný nikdy nedostihne ručního tisku mistrova, který je tvůrčím dílem vedle řemesla tiskárny. A mimo to je stále jiný a jiný, nový. Váchal mi často předložil nové dílo své v různých variantech a kombinacích barev, že bylo těžko rozhodnouti, který list je krásnější. Nadto Váchal tiskne jen nepatrný počet listů. Nebylo časem ani prostředků na drahé papíry a barvy. A tak jsou díla jeho většinou rozebrána a nesmírně vzácná. Desky zničil, nebo rozřezal a jsou tisky jeho tím vzácnější.

Velmi hledaná jsou Váchalova *Ex libris*. Viděl jsem krásnou velikou knihu maďarskou o exlibrisech světových umělců a našel jsem tam ukázky prací našeho mistra. *Ex libris* je krásné dědictví minulých věků, značka knižní, která vlepena na desce knihy označuje majitele. Její smysl je praktický a dekorativní. Je to část krásné vazby. Kniha krásně tištěná, krásně vázaná s pěknou předsádkou a uměleckým *ex libris* je dokonalé dílo umělecké. Staří popřáli si krásných značek knižních, zvláště mědirytinou pracovaných. Dnes staré to umění ožilo a zvláště dřevoryt a lept zmocnil se tohoto drobného umění. Začíná se ovšem móda a sport sběratelů, kteří v knihovně nemají jediné knihy vlastní exlibrisy označené, ale jsou ve spojení s celým světem a sbírají kde jakou kresbičku a nápad amatéra. *Ex libris* má se vrátit původnímu určení, jeho místo je na desce knihy. Právě *ex libris* není veliké, aby nezohydilo celé desky (některá *ex libris* dnes vzrostla do rozměrů téměř plakátových a nemají vlastně smyslu! Tak krásné jinak *ex libris* Bílkovo pro paní Wiesenbergovou je monstrum bez praktického smyslu) a má tím větší cenu, je-li v nějakém vztahu důvěrném se jménem a dílem majitelovým. Nic jiného nechce říci, než: To je má kniha. A naznačí-li nám vlastnosti a sklony majitelovy, je dobrým sluhou svého pána.

Váchal je v exlibrisech velkým a hledaným mistrem i daleko za hranicemi. Motivy byly většinou žádány a tak je rozmanitost v těchto drobných pracích převeliká. Přejde doba, kdy inteligent každý vyzdobí knihovnu svou takovouto značkou mistrem kreslenou a řezanou, jež bude ozdobou každé knihy. Ukázky naše jsou práce přátelské ruky Váchalovy, které svědčí o jeho bohatství myšlenek a různé výtvarné řeči jeho prací.

Tým přináší ukázky Váchalových exlibrisů, jež pracoval v různých dobách pro pisatele těchto řádků. Do měkkého podélného dřeva (jak i Japonci dřevořezy své pracují) řezání jsou *Rybáři*. V rychlých konturách nahozena kresba a jediným rydlem směle a bezpečně provedena. Jde o myšlenku a její nejkratší výraz. Rybáři vytahují síť z vody a prohlížejí svůj lov. Má ten námět pro kněze smysl? Zajisté! Vzpomeňte na Krista a Petra. „Již nebudeš lovit ryby ale lidi!“ *Mnich a duše* pracováno touže technikou. Světlo a stín kontrastuje tu živě a list ten působí na vazbě knihy velmi dekorativně. *Kuřák* čtenář ztrácí se v oblacích dýmu nad svou knížkou při světle svíčky. *Svatováclavské* exlibris připomíná staré iluminace knižní svou stylovostí a originálním ornamentem rostlinným, *Adam a Eva* je motiv, k němuž se Váchal rád a často vrací. Nad hřešícím párem prvních lidí zjevuje se obrovitá Smrt, jejíž kořistí se v té chvíli stávají. *Barevné* exlibris ukazuje kout knihovny mnichabásníka. Narození Páně v rámu temném, Bílkova socha, otevřená knížka pergamenová a svíce. Kolem obrázku rám v podivném ornamentu Váchalově, vykládaný drahokamy.

Josef Váchal: EX LIBRIS: RYBÁŘI

Váchal tvoří lehce. Myšlenek hrne se mu mnoho do hlavy a jsou to vždy myšlenky výtvarné, jež si již přinášejí svou formu budoucí. Načrtne lehce perem konturu kompozice a hned počne pracovat rydlý. Rychle a neúnavně. Konturu tuší a perem nakreslenou a celou desku přetře modrým tónem, z něhož černá linie vyniká a již prohledá světlo dřeva pod živě se vrývajícím rydlem. Kresba počátečná byla jen pomůckou, vlastní práce umělecká tvoří se a formuje teprve dřevoryteckou prací tvůrčí. Z prvotní kresby nepoznali byste, netušili ještě, co vlastně z hladkého povrchu desky zbude pro definitivní otisk. Dřevo samo pomáhá a mluví k Váchalovi. Nekonečné možnosti otevírají se pod hrotem rydla a mrtvému dřevu dostává se

života, aby ztělesnilo vidinu tvůrce. Viděl jsem dřevorytce řemeslníky, kteří nakreslí pečlivě do nejmenších podrobností hotově předlohu na dřevo a nyní svědomitě vyřezávají z desky vše, co není černé. To je práce dle japonské metody. Váchal teprve, když zaryl rydlem do dřeva, cítí se volným a počíná tvořit. Jistě neví při počátku práce, kam ho fantazie dovede, na jaké cesty ho svedou rydla, která po pravici jeho leží a čekají na předurčenou chvíli práce. Bleskurychle sáhne mistr do nich, vyvolí hned to, hned ono rydlo, tu ostré, tu širšího hrotu, a hned mlha či ostré světlo zazáří z desky. A jemná rydla anglická o několika vlasových jehlách jedním škrtnutím kouzlí šedé záření plošné a vyrovnávají kontrasty mezi tmou a světlem.

V prvotních dřevorytech, nožem pracovaných, jde Váchal ve stopách prvních mistrů primitivních patnáctého století. Dřevoryt napodobí kresbu. Kresbu naivní, s dětskou perspektivou, jež je výsměchem všemu realismu, kresbu legend a svatých textů, jimž se podívujete a jež vás k úsměvu nutí, ale k úsměvu teplému radostnému. Je v tom mládí, svěžest, naivní prostota a síla. Váchal pročítá staré folianty, prohlíží s láskou jejich dřevoryty a skládá si sám své vlastní knihy, které si básní, píše, kreslí, vyřezává, tiskne a konečně i váže. Neznám příkladu podobné práce u nás. Tak jednotné, svérázné, bizarně neobvyklé a směle samostatné. Nebo zde je Váchal v jedné a téže práci i básníkem, i středověkým písařem a iluminátorem, i dřevorytce, tiskařem a knihařem.

Beru do ruky Váchalovu knihu: *Vidění sedmera dnů a planet*. Titulní list obsahuje tato slova v rámci černém. Dole v rozích oči a světelné plameny, nad nimi ve tmě hvězdy a nahoře v rozích opět oči a mezi nimi světelné plaménky, ornament tvořící. Celá plocha titulu rozdělena v pět polí vodorovnými čarami a do polí jednotlivých intenzivní černí vepsáno gotickou minuskulou: vidění — sedmera — dnů a — planet. Pole prostřední vyplňuje přímočarý barbarský ornament. Celek působí neobyčejně jednolitě, zdá se vám, že vidíte list knihy kolik set let staré. Druhý list titulní v témž písmě v sedmi řádcích v černém rámečku má: vypsání, kte- — rak tyto na — zemi působí — do dřeva vy- — ryl a v kůži — svázal Josef — Váchal MCMX. Třetí list titulní má uprostřed čtení: Sedmero — dnů a — planet a kolem v obdélníku ornamenty bizarních listů a květů. Vlastní text knihy počíná se obrázkem s textem, vše v jednu desku vyřezáno.

U okna široce otevřeného, kde z plné černi několik hvězd svítí, leží muž a pouhou linií nad ním ve tvar hlavy vyzvednutou naznačen jeho dvojník, jenž sní. Text se počíná:

„Hleděl jsem očima široce otevřenýma a dvojník můj nebyl ve svém těle. Přede mnou otevřelo se nebe, plášť Boha Nepředstavitelného, zázrak světů plný, chvíle šílenství nejvyššího. Kolem ubíral se on, Den Bílý, jak barva tajemství a pravil: Jsem Pondělí. Noc má je šedivá jak barva kočky líné, však Den můj bělostí měsíce dýše. Jsem den hadačů, kteří v stříbrném poháru ke cti Luny aloe pálí, svátek blouznivců a básníků, jimž křišťál v mozek vlévám, bych nervy jejich šílenství vydal. Noc má patří cestovatelům. Chceš, bych tebe vedl a ukázal ti šestero bratrů svých? A když jsem přisvědčil, tu cítil jsem, kterak vůle má roste. Na nebi zřel jsem Mars zalitý krví. V prostoru viděl jsem Vlka, jehožto tvář vítězství prozrazovala, ač svaly škubaly se hněvem. Tehdy cítil jsem vůni cibule a v parách karmínových kráčeli vojáci se železnými krunýři a přílbami ametystovými; za nimi pak advokáti a řezníci. Červené bylo nebe, plno jsouc smrti: násilné, a tak jsem poznal Úterý, jehožto planeta jest Mars atd.“

Všecky stránky textu promíseny jsou kresbami meziřádkovými a celostránkové dřevoryty mají několik slov textu. Vše je téhož ducha a půvabu, kresba i slovo, obraz i ornament, vzácná jednolitost práce a mystické nálady. Zdá se vám, že čtete starodávnou knížku astrologickou a zapomínáte na fikci dnešního básníka dřevorytce, tak písmo i obraz jsou plny vůně starých věků.

Stejným dojmem působí Váchalova dosud tiskem nevydaná kniha: *Vigilie o hodině hrůzy* MCMXIV, která přede mnou leží v kartáčových otiscích v kůži umělecky svázaných.

Válka světová znemožnila tisk knihy. Zde opět i text i obrazy řezány jsou v dřevěné desky. — *Nový Pekelný Žaltář* vydal Váchal v tiskárně Politiky švabachem a s četnými dřevoryty svými. Kniha má velkou básnickou cenu. Není snadno tak se vžítí v tento hrůzný svět démonický v duchu prastarých lidových knížek českých! Nejen duch, ale i formu, fraseologii jejich osvojil si Váchal podivuhodně. V čele knihy je geniálně rytá maska d'ábla, s kterou se i u jiných knížek Váchalových shledáváme. Před věnováním je dřevorytecký portrét mistrův. Levou rukou drží svého zamilovaného psa a v pravici rydlo dřevorytecké. Ve vzduchu je změt barev bizarních tvarů, jež na něho útočí. V dedikaci Č. H. praví: „Račte dedikaci této knihy ode mne dobrotivě přijmouti, kterážto knížka již tím pozoruhodná oproti jiným, současným, bludy umělé slovesnosti porušeným tiskům jesti, že na dva způsoby vyložena býti může; z nichž že za jeden správný Vámi ráčí býti vzata a tak potěšitelnou kratochvílí Vám způsobí, naději se tím více, an tu čest, dobrotivost Vaši a blahovůli poznati, jsem vícekrátě měl. (29. ledna 1913.)“

Hroznou satirou je Váchalův „*Cyklus dřevorytů, chvalozpěvem velmi pěkným provázený k chvále geniálních lékařů a ranhojičů*“. Vytiskl na ručním lisu v srpnu 1912 ve 20 exemp. a pro svých 10 platících přátel ručně koloroval.“ Tři stránky textu si Váchal sám vytiskl. Je to satirická báseň na chirurgy a vivisektory. Formát knihy je malý kvart, deset dřevorytů, kolorovaných ručně Žákovými tušemi barevnými. Tu kuchá lékař k stolu přivázaného živého psa, zde dítě nesou k operaci, tam z těla střeva vytahují a přestřihují atd. Chutné to není, ale odpor autorův je tu zjevný a hlasitý repot proti mučení zvířat a lidí.

Roku 1911 tiskne Váchal v Politice *Putování malého elfa* s úvodní básní Jos. Šimánka. Zde už se mistr vymaňuje ze vlivu starých mistrů, z kouzla inkunabulí, biblí a lidových knížek, primitivně tištěných i rytých, a hledá vlastní výraz výtvarný. „Na čisté tůni žlutý květ — blatouchu plul jak zlatý člun, — jak trpasličí zrcadlo, — jež barvu slunce, odráží. — Tam Elf se malý narodil — se srdcem jasným, veselým — a se zrakem, v němž zrcadlil — se modrý úsměv oblohy.“ Nad vodou tmí se slitá čern stromů, v ní prosvítá nebe. Voda pracována již jemnými rydly, jež jediným tahem vyryjí několik hustě sdružených čárek. Květ na vodě i elf v něm sedící pracovány jediným hrubším rydlem jednoduchým. Na druhém listě nahý elf proplétá se bujným větrovím v lesíku březovém. List krásně pracovaný, bohatě a prostředky prostými. Tělo elfa svítí, shluky listů vynechány ve větších plochách černých, ostatní deska šrafována hned vodorovně, hned svisle, hned vlnitou čarou a větvičky jsou vynechávány. Lístky keřů mají zase svou techniku (pouhý obrys a někde žilky listů) a tráva půdy ryta jednotlivými črtami palmetovými. Celek je svěží a živý. Každý list pracován jinou methodou rycí, duchový ráz knihy dobře je zdůrazněn, krajiny jsou tajemné a překvapující. Strašidla, skřítkové tančící, bizarní vrby u vod, náměsíčníci, příšery noční, upíři, všechnu tu látku strašidelnou Váchal snaží se zesilovati různou technikou dřevoryteckou, kouzlem veliké černé plochy a kontrastem náhlého světla, vidinami duchů a měsíčním světlem. Novým kouzlem váchalovským je tu vždy nová a překvapující linie, neočekávaná, nezvyklá a svou dekorativností smiřující váš údiv a překvapení. Elf sedí v bažině, hlavu v dumách do dlaní podepřenu. Za ním obrovitou palicí černou a jakoby okem jakýmsi šilhá starý kmen vrby. S něho větve s hojným listovím visí do vody. Jako krajkový ornament vyryl Váchal spleť větviček a listů. Má to půvab japonského umění starého. Travniny v bažině pracovány jediným nožem: svislé čáry a přes ně tu a tam rydlem širokým směle trhnutí. Rychle a velice sugestivně.

Bellum (= válka), cyklus 7 barev. dřevorytů z roku 1913 v podélném formátě je předzvěstí války, již mystik Váchal tušil jasně a bolestně, jako zvěř v přírodě vnímá změny počasí, kdy my ještě ničeho nepozorujeme. 1. Na ostrůvku temně zeleném shluk věží a domů.

Oheň západu zrcadlí se v červené vodě. Veliký strom v popředí sklání nade vším zkroucené, hadovité větve bezlisté, jako chapadla hrůzná . . . 2. Bílá, šedomodrá, žlutavá: Snih, vojska, žluté štíty a těžký žlutý svit v oblacích nad vojsky. Celý list tištěn v slabých, delikátních tónech. 3. Řada domů v plamenech, jezdec na bělouši cválá náměstím, lid prchá před ním. Celek neklidně pestrý. 4. Výborný list! Šedomodré nebe se třemi větrem mrskanými stromy. Jedenáct naháčů zmírá hlady, někteří ohlodávají kosti. Matka s plačícími a stenajícími dětmi. Všecka těla v jednom hnědožlutém tónu. Země je temná, jen v pozadí svítí okrem. V celé kompozici je pohyb děsu a beznaděje. 5. Dva muži, jako řezníci svalnatí, vynášejí z domu, kde pláče ve vratech žena s dítětem, vyzáblou mrtvolu muže. Žluté tělo svítí z temné plochy, v pozadí střechy domů slévají se s rudou oblohou. 6. Žluté nebe. Černé siluety stromů v pozadí. Bílý kůň řehtá do bezútěšného nebe, vzpínaje se na zadních nohách. Po zemi nahé mrtvoly. Dva muži zvedají v zoufalství paže k nebi. Vše volá k nebi — marně. 7. Nahé mrtvoly vyplňují v masse dolní půli obrazu. Hnědožlutá barva. Nad nimi vychází obrovské slunce a střílí v půlkruhu žlutými paprsky. Draví ptáci (temný karmín) slétají se do středu obrazu. Je to snad mír?

Sedmero hlavních hříchů.

Vyryl, vytiskl a vydal ve 27 ex. Josef Váchal. V říjnu 1912. — Řeknete: Proč pouze 27 exemplářů? Malý příspěvek k dějinám českého umění. Umělec neměl více papíru! a ruční papír byl i tehdy drahý. 1. *Sladkost hříchu.* Eva blíží se ku keři, osypanému květem. Za ním fialový strom, obtížený jablky. Fialová, červená a žlutozelená. — 2. *Pýcha.* Na šedozelelé půdě jakési siamské božstvo. Postava muže, chromově žlutá; nohy jako drápy, v levici meč, okolo krku bílé drahokamy. Hlava jakoby kohoutím hřebenem zdobená, s ramen vlaje plášť hnědý, jako dlouhé vlasy větrem vlající. — 3. *Lakomství.* Rudá potvora s bílou, dokořán, v chrochtavém chechtotu, otevřenou tlamou, řičí rozkoší, válejí se v kupě zlatáček. Z nohou jen kolena

Josef Váchal: EXLIBRIS.

patrná, z paží jen ruce, jež zlatáčky všemi prsty prohrabují. Výtečná charakteristika! Cosi z asijského umění tu mluví. Pozadí zcela černé. — 4. *Smilstvo.* Pod visutým listovím palmy objímají se dvě nestvůrné žáby, růžová a rezavá. Tráva kolem je olivově žlutá. Váchal dovede barvou a souladem barev zjemnit i nejhrubší motiv. V umění nerozhoduje co, ale jak. — 5. *Obžerství.* Rudé prase válí se v kalu. Ale co z toho motivu dekorativně mistr vytvořil! Pozadí jest jako stěna v koupelně, vykládaná hustě stýkajícími se žlutými kotouči na rudé půdě. Ty v pohyblivé tekutině obrážejí se sraženě jako světla kosočtverečná na rudé půdě. 6. *Hněv.* Nestvůrný nahý dědek, rudého těla, žlutých očí, ve vzteku oběma rukama rve olivově žlutý

kaktus bodlinatý. Pozadí bleděmodravé. 7. *Závist*. Řetězy uvázaná potvora s ocasem ještěřím rozpřáhá ruce jako chapadla po všem kolem. Oko nestvůrně bílé vylézá z hlavy. 8. *Lenost*. Ženský akt, hovicí si v trávě. Tělo žlutozelené. V pozadí keř s červenými květy. Psi a hadi, na

Josef Váchal: EXLIBRIS

sebe útočící, lezou jí po nohou. Zase musíte myslet na asijské umění. Gauguin. 9. *Duše kající*. Žena, zahalená ve zlatý, dlouhý vlas, s hlavou zpět zvrácenou, ruce na nadrech přitisknuté. Za ní velkolistý keř a laňka. Symfonie barev úchvatná. 10. *Modlitba*. U stromu klečí žena v šatě fialovém, paže k prsům přitisknuty a spiaty v modlitbě.

Škoda, že celé toto dílo je u nás neznámo.

Jednu dobu pracoval Josef Váchal pro Jakuba Demla a ilustroval jeho edice. Knihy ty patří k nejkrásnějším českým věcem. Obdivuji se vždycky znova a znova *Anny Kateřiny Emmerichovy: Hoře proroků*. Dílo klasické, jedinečné v mystické poesii katolických visionářů a vyzdobeno jedinečně velkým uměním Váchalovým. Již titulní list je velice delikátní. Obálka temněmodrá a písmo stříbrně, do čtverce vkomponované. Jednoduše a úžasně jemně. Je vidět, že Váchal tu našel svůj svět, že ilustroval s láskou, pietou a modlitbou! Druhý titulní list je opět čtverec: temně černý nápis

v masivních přímočarých písmenech a celý čtverec vyplněn jakoby koberec, tkaný kolmým a vodorovným čárkováním samými šestihrany a čtverhrany. Některé šestihrany, jako perly bílé, vynechány prázdné. Kniha vysázena písmem Bernhard-antiqua a vytištěna ve 300 ex. Přál bych si, jsou-li ještě nějaké výtisky volné, aby je čeští kněží okamžitě rozkoupili za cenu přiměřeně zvýšenou, neboť je to arcidílo české literatury!! (1912). Vedle velkých celostránkových dřevorytů je tu množství malých dřevorytin v rohu každé stránky. Nevím, co je krásnější a světlejší, zda slova této veliké Svěťice, básnířky a visionářky, či úchvatné kompozice Váchalovy. Jsou to krajiny rajske krásy a umění dřevoryteckého, jež by dovedli oceniti Francouzi a Angličané. U nás celé dílo marně vydáno. Slepé a hluché davy šly kolem něho němý. V cizině nosili by Váchala za takové dílo tvůrčí na rukou. Viděl jsem též exemplář, Váchalem ručně kolorovaný, a závist se mne zmocnila. V barvách lomených, posvátně jako modlitba tichá šeptaných, koloroval Váchal své arcidílo.

Pro J. Demla ilustroval též Váchal knihu *Hrad smrti* (1912). Zdá se mi, že nikdo vhodnější by se u nás nenašel a že každá kniha má už svůj osud předurčený. Mluví z této knihy maeterlinckovská hrůza a tucha smrti. Titulní list pracován je v černé, žluté a modrozelené. Vzpomínám tu na arcidíla strašidelného rázu od japonského mistra Utagawy

Kunioshi-ho, který v podobných námětech užívá dvojice barev: žluté a zvláštní modré a dociluje dokonalého děsu strašidelného. Váchal kreslí Hrad smrti bílé, jako lebku s černými okny, kopec je žlutý (tělo postavy) a uschlý strom vypadá jako hnát kostry. Zase je to čistě japonské. Japonci mají zvláštní oblibu v podobných motivech. Mám knihu podobných kreseb od učitele Utamarova Toriyamy Sekiyen-a: *Gwato hyakki tsure bonkuro*. Yedo 1805. Jsou to samá zdánlivá strašidla. Někde leží v pokoji nebo venku několik věcí, tak seskupených, že na první pohled činí dojem strašidelné potvory. A jsou to věci zcela nevinné: hudební nástroj, lampióny, šňůry, motyky, pytle, pohozené šaty. Hiroshige maluje nosiče, kteří upadnou hrůzou na zem i s vraty, když spatří venku zavěšené šátky barevné, jež v nich budí představu sřátých hlav. Hokusai pracuje pro nakladatele o cyklu sta strašidel, ale vytvoří jen pět čísel, protože obecnost nemůže snést hrůzy jeho námětů.

U Váchala jest cosi podobného. Strašidelné, hrůzné, potvorné láká ho svou děsivostí. Jeho d'ábelské cykly dřevorytové a spousty jeho potvůrek dřevěných, z nichž mnoho zůstalo v cizině, svědčí o tom. V Hradu smrti jest několik dřevorytů děsivých, vedle krajin ponurého rázu, které zvýšil kombinací žluté, černé a šedivé. Poslední dřevoryt je brangwynovské vidění černého hradu ve světle za ním zapadajícího slunce, jež v soustředných kruzích kolem něho září.

Roku 1913 vydal Váchal ve velkém foliu cyklus černých dřevorytů *Mystické a visionáři*, dosud své nejlepší dílo nebarevné. Deset velkých listů, dřevoryty o formátu 20 X 20 cm. Na konci alba přidává mistr své vysvětlivky :

I. *Prolog*. Strom ve třech dobách. Strom života. Strom pádu. Mystik-strom. — Zde třeba mnoha studia a bedlivého oka, abyste uhádli, co vše si básník-dřevorytec myslí pod těmito třemi stromy, jež počínají se v ráji, líčí pád prarodičů, vlivy d'ábelské, pokušení a vnukání zlého, končící se v oblacích nalevo v šerém světle tváří Satanovou a napravo světlým Kristem. Technicky je to práce dokonalá, mnohotvárná, všemi rydly pracovaná a barvitá, třeba je tisk černý. Z dějin mystiky vybírá mistr representanty nejvýraznější a nejodlišnější. II. *Agrippa Cornelius*. Země, noc, meteory, probuzení, zrak, ještěr, číslo 4, černá, olovo, písmeno O. III. *William Blake*. Člověk, cesta, anděl, úžas, zrak, motýl, číslo 9, modrá, rtuť, písmeno A. IV. *Sv. Hildegarda*. Háj, jitro, průvodce, láska, chuť, slavík, číslo 2, zelená, cín, písmeno Z. V. *Jakub Boehme*. Voda, koupel, nástroj, znovuzrození, hmat, ryba, číslo 2, zelenomodrá, ocel, písmeno U. VI. *Angelus Silesius*. Vzduch, poledne, harfa, podivování, sluch, včela, čís. 3, bleděmodrá, platina, písmeno E. VII. *Jeane Leadová*. Společnost, hody, květina, proměna, čich, havran, číslo 7, fialová, měď, písmeno A, [Jeane Leade, zakladatelka t. zv. filadelfické společnosti roku 1690, naroz. 1623 ve vévodství Norfolku, zemř. 1704.] VIII. *Jindřich Suso*, Zvíře, třetí hodina, kříž s hřeby, bolest, hmat, beránek, číslo 33, červená, mosaz, písmeno U. IX. *Kateř. Anna Emerichová*. Oheň, večere, lůžko, vidění, zrak, oslátko, číslo 3, žlutá, zlato, písmeno I. X. *Sv. Terezie*. Nebe, mystická noc, ženich, splynutí, chuť, holubice, číslo 1, bílá, stříbro, písmeno I. — Třeba, abyste sami veliké ty komposice viděli a sami soudili. Řeknete: Co znamenají ta čísla, písmena, kovy, barvy? Všecko má svůj mystický vztah a smysl. Váchal sám nerad vysvětluje svá díla. Usmívá se pouze tajemně, jako by cudným mlčením chránil svých tajemství. Všichni tito mystikové jsou výtečně charakterisováni. Reprodukce podob je věrná, bohatost výtvarných prostředků, jimiž doprovází svého mystika, veliká a nevyčerpatelná. Dobře ukázal Hello, že světci jsou originálové a geniové, zcela odlišní od jiných lidí, a Bloy právě v jejich genialitě vidí důkaz svatosti.

Nákladem J. Demla vydal též Váchal rozkošný obraz barevný, *Madonu s andilkou* (21 X 21). Madona v modrém plášti, krásné panenské tváře, něžného typu byzantského, sedí v rozkošné krajině uprostřed listu. Na kolenou chová Jezulátko, jež oběma rukama na prsou drží. Ježíšek v rozpiatých pažích má říšské jablko s křížkem, a v druhé květy. Kolem Madony jedenáct andělů klečí. Někteří hrají, jiní květy přinášejí, ti se klaní, ti v řízách, jiní jako

maličcí naháčci s křídélky. Nad hlavou Madony v obou rozích poletují dva andělci, jeden na housle hraje, druhý na klarinet píská. Nesmírná něha a radost vyzářuje z celého listu. Zvláštním půvabem posvátným účinkuje zvláště varianta temných barev, kde bílý kruh glorioly kolem hlavy Mariiny svítí v temněmodrém okolí. List tento považuji za nejkrásnější barevný samostatný list mistrův.

K nejkrásnějším barevným cyklům dřevorytů patří mistrovsky kompozice *Svět jednotlivců*. Na ručních papírech formátu 44 X 36 tiskne mnohobarevné dřevoryty formátu asi 29 X 25. Cyklus byl pracován r. 1916 a není dosud ukončen. Válka, povolání mistra na vojnu, nedostatek papíru, barev atd. přerušily krásné toto dílo. Váchal jeví se tu jako skoro všude ve dvojí funkci: básník (filosof) a výtvarný umělec. O všem, co vidí a žije, přemýšlí, všecko má svůj tajemný vztah k jeho duši, a zvláště zvíře jest důležitým průvodcem jeho života. Na zvíře hledí s láskou, ba s něžnou přichylností a vděčností. Odstrčen, zneuznán, opuštěn a často i raněn lidmi našel ve zvířeti náhradu ve své hluboké samotě myslitele a neúnavně pracujícího výtvarníka. Dojemný je poměr jeho k nádherné kočce angorské Doxe, která je celodenní družkou jeho práce. Ať kreslí nebo ryje, nebo barvy tře nebo tiskne na velikém stroji tiskacím, Doxa nehne se od svého pána, pozorně prochází se po stole mezi štětci a rydly, provází, každý tah jeho práce, nic nepoškodí, se vším si pohraje, ke všemu, co pán tvoří, přihlíží moudrýma očima, pobroukávajíc spokojeně, a nedá se cizím hostem nijak vyrušiti ze své spolupráce na pánově díle. Je úžasně zvědavá ke všemu, co její pán tvoří, o všem musí vědět, vše si prohlédnout, se vším se seznámit, co on do rukou bere a čemu věnuje svou neúmornou pozornost a píli. Nádherné obrovské zvíře dlouhé, hedvábné a temně černé srstí. Jen žluté oči její jako dva plaménky sirné neustále svítí. Byl mi často až nepříjemný její pohled, který svědčí o neobyčejné inteligenci u zvířete toho. Druhý průvodce životem Váchalovým jest jeho pes, nesčetněkrát kreslený v dřevorytech a malbách mistrových. Řekl jsem, že Váchal jinak hledí na poměr člověka ke zvířeti než lidé průměrní a mělci. Když jsem svého času vydal knihu básní *Duše v přírodě*, dostalo se mi anonymních připisů surově urážlivých pro dvě básně o psu, tam uveřejněné. Ranilo mne to tehdy, protože to bylo z kruhů klerikálních. Dnes mohl bych upozorniti na Baarovu povídku o faráři a jeho psu, a vikariátním poslíčku. Kdo na tajemný vztah zvířete ke člověku hledí vážně jako na skutečný problém, ten ať si přečte nejlepší dílo geniálního Bloy: *Chudá žena*. Nečetl jsem nikdy nic krásnějšího o tomto problému. I básník Březina u nás smýšlí o zvířatech krásně a vidí tajemství v poměru jejich ke člověku. Co napsal o psu Maeterlinck, je známo.

První list cyklu *Svět jednotlivců* jmenuje se „Svět amoeb“ Váchal vidí pod drobnohledem život živoků nejnižších. Jsou to rostliny? Jsou to zvířátka? Různobarevné kruhy shlukly ve všech jasech duhy, tu a tam se kruhy protínají, částečně se kryjí, úseky září jinou barvou než kruh vlastní. A tu v kruhu jednom jest více kruhů soustředných, různobarevných, a z jádra vykukuje hlavička jakéhosi tvora, opatřená vynikajícími dlouhými chapadly. Nejmenší, drobnohlední živoci — a podivno! Musíte mysliti na největší tvory Boží: hvězdy, nesmírné koule různých svítících barev, na jejich shluky a nesmírná množství jedinců, již vedou život samostatný. A náhle od Váchala nese vás myšlenka k Březinovi. — „Život kolem keře“ je druhý list. Čistě váchalovský list. Barevný čtverec pokryt úplně barvami. Vyniká krvavá, pak různé odstíny modré: blankytná, temná modř, fialová v několika nuancích, žlutá. Formy se proplétají v jednom shluku: větve, snítky, květy různých forem karafiátových . . . A nahoře uprostřed prosvítá hlava mystického tvaru, očí otevřených, rudých, plných rtů, s vlasy zelenými. Zdá se, jako by pravá paže a ruka za těmi sněti a květy, zeleně prosvítající, objímala všechny ty formy, celý ten život. Nechápu toho všeho dobře, ale tuším cosi tajemného, životného, teplého. Vůně krve a pohyb vnitřního života

z toho dýše. List silné básnické koncepce. Tak jest u mnohých a nejkrasších tvoreb mistrových. Nechápete, tušíte jen cosi neobyčejného, krásného, nevšedního. Jiný život, nehmotný, nad hmotou vládnoucí, utajený davu a lidem duchovního života, prosvítající ze tmy. Ptáte-li se Váchala, co to a ono znamená, řekne vám s úsměvem skromným a upřímným: Nevím. On neví sám všeho, celého obsahu svého díla. A přece to sám všechno tvořil! Kreslil, ryl do mnoha desek, musil volit různé barvy pro jednotlivé pomocné desky, vážil jejich valeur, vybíral odstíny, v horečné pílí a chvatu tvůrce odvažoval stíny a světla a zvláště ta světla! Je zajímavé a důležité pro charakteristiku práce Váchalovy, že motivy nejtajemnější a často sujetem a zpracováním nejhrůznější zdobí barvami nejživějšími, a jeho barevné dřevoryty jsou nejen u nás, ale i v cizině unika zářivostí barev. Je to jeho tajemství. Kdykoli cizí tiskárny z desek jeho tiskly (třeba dle vzoru předloženého) některý Váchalův dřevoryt, barvy zchladly, osleply, zmrtvěly, zešedly. Život unikl! Zde je vidět, co znamená ruční tisk mistrův a co tisk řemeslný, v tiskárnách pracovaný. Musím zase vzpomínati na staré japonské mistry. U nás jsou neznámí vůbec i lidem, kteří se domnívají býti znalci. V Praze není starých originálů. Lidé jako Vráz, Hloucha, Svojsík, Zeyer a j. přinášeli k nám z Japonska a ciziny japonské dřevoryty, ale vesměs tisky z doby úpadkové, tisky laciné, pro cizinu a vývoz, řekl bych nejraději: *pro nevkus ciziny*, pro zálibu Evropy pracované v úžasných spoustách. V barvách nejaponských, většinou anilinových (evropské a americké provenience) tištěné z otřelých, zpolazničených desek původních, nebo z nových desek, nově řezaných dle originálů, ale ledabyly, laciné a řemeslníky pouhými, kdežto staří dřevořezci japonští byli mistry umělci a tiskaři ještě většími. Nebo větším uměním je provést umělecký tisk než vyřezati virtuosně desku. Tisk starých mistrů japonských byl jejich arkanum, žárlivě strážené před laiky! Tajemství mnohých barev Harunobových neznáme. Jeho čern byla barvou tak barvitou, tak úžasně sametovou a intenzivně černou, že jen starý Hokusai v dobách hynoucího již dřevořezu japonského znal tajemství její. Zkoušel jsem všechny nejlepší barvy německé, francouzské a hlavně anglické, a nenalezl jsem barvy stejné jakosti a barvitosti. Kdežto nové tisky japonské křiklavými tóny řvou, staré tisky Harunobovy, Koryusajovy, Shummanovy, Utamarovy a hlavně Sharakovy prostotou polotónů a úžasnou harmonií ploch barevných, vyvážeností tónů ostrých (v nejmenší ploše!) s plochami doplňujícími znalce přímo omračují. Dal jsem kdysi Váchalovi několik takových listů starých a Váchal vyznal a nezapřel, že by tak dokonalých tisků za celý rok pilné práce jen několik dovedl vytvořiti. Rozvážíme-li však, že tyto, dnes znalci tak ceněné staré tisky, stály v Japonsku několik haléřů pouze, že jich mistr-tiskař za den vytiskl do sta, žasneme nad výší umělecké techniky světa, od Evropy a vůbec ciziny neprodyšně uzavřeného. Otevření Japonska cizím vlivům zničilo domácí umění. Staré tisky japonské jsou dnes drahé, ba drahocenné i v samém Japonsku, a na aukcích, před válkou konaných v hlavních městech Evropy, Japonci sami za nejvyšší obnosy kupovali zpět staré dřevoryty — pro sebe a svá musea!

Všecko, co tu píše, nečiním nadarmo. Chci jen upozorniti neznalce na rozdíl mezi tiskem mistra a tiskem řemeslným. Váchal poslední dobou vytiskl na šedém papíře bílými odstíny cyklus *Sen o Zemi*. Podotýká po úmorné vykonané práci, že tak, jak on dílo vytiskl, nevytiskl by ho žádný tiskař! Věřím doslova. Není to malý problém: bez barev, pouhými bledými, mrtvými odstíny běli docíliti uměleckého účinku, který by v podstatě právě barev žádal! K dílu tomu se ještě vrátím. Zdůrazňuji však tu uměleckou i tržní cenu mistrovského tisku, který u nás dosud není ceněn v širokých kruzích, jak by zasloužil. Je dosud mnoho procent mezi inteligenty, kteří původní dřevoryt, litografii, lept, barevný tisk, který umělec sám pořídil, necení více než jakýkoli barvotisk. Nevědí, že umělecký dřevoryt Váchalův jest originál stejné ceny jako originální malba, řezba, kresba atd. Při dílech Váchalových lze tím snáze tuto samozřejmou pravdu pochopiti, uvážíme-li, že jeho barevné dřevoryty existují jen v několika málo exemplářích a že již dnes jsou přemnohé rozebrány, že desky již neexistují, tedy nový tisk je nemožný a tak mnohé listy Váchalovy staly se raritami převzácnými, po

nichž se několik amatérů shání marně! Váchalovy práce, až jednou proniknou více do ciziny, stoupnou v ceně jako tisky Ropsovy, Whistlerovy, Redonovy, Ensorovy, Klingerovy atd. Ať se nikdo kacířsky neusmívá této poznámce mé, stane se tak záhy. V katalogích zahraničních aukcí mezi raritami leptů a dřevorytů prvních mistrů čítám již jméno Váchalovo s poznámkami velice pochvalnými! A při tom žije mistr ve Vršovicích (Tyršova 648) světu téměř neznám v poměrech často velice stísněných, ignorován obecně i oficiálními zástupci našeho umění Cizinci chlubí se exlibrisy Váchalem pracovanými a český inteligent o něm neví. Jeho malby a řezby jdou houfně do Němec (válka tu ovšem mnoho přerušila) a umělec odkázán jest, chce-li býti živ, na několik přátel domácích. Víím, že jednou, až ceny jeho děl stoupnou několikanásobně, veřejnost naše bude se o ně dráti, nebude-li však již pozdě?! Musil jsem slova ta napsati, protože na Váchalovi se u nás páše křivda hrůzná a třeba, aby alespoň kritik pravdu řekl a k mistru byl spravedliv.

3. list *Světa jednotlivců* je „Motýl a kukla“. Krásně barevný, každému jasný a přístupný. Na pozadí temnomodrých listů vznáší se obrovský motýl fantastických tvarů. — 4. „Vodní říše.“ Kdyby někdo, kdo nic z Váchala nezná, spatřil tento barvitý list, vykřikl by obdivem. Je líbivý, každému laiku přístupný a přece umělecký. Jako byste se dívali do teplé hlubiny akvária. Vodní vegetace okrem svítí na temném pozadí, pruhy jasné, salátové zeleně přeškrťávají temnou masu desky; v levém koutě krvavý kapřík pluje, jeho barva nádherně kontrastuje se zelenými tóny okolí, nad ním temný vodomil šikmo pluje k povrchu vody. Šťastný tisk kresbou i harmonií barev! — 5. „Postřelený pták“, otevíraje bolestně zobáček a naříkaje rudým obnaženým jazykem, padá v celé šíři křídel s nebe. Bolest tvora vystižena znamenitě. Pozadím je bleděmodré nebe s klidně navrstvenými fialovými obláčky, dole louka, za ní háj s několika bílými kmeny bříz a vše je jako síť přetřháno bílým mřížovím čar. Tím došel Váchal vzdušnosti všeho mimo raněného ptáka. Prostředkem listu přes tělo ptáka jde svisle kreslena modrá křivka, na níž, jako na šňůře perly, visí čtyři cinobrové kapky krve. Originální nápad. Rezavá červeň křídel a žluté břicho ptáka svítí. — 6. „Svět mého psa.“ Zajímavá kompozice! V temně potišťeném čtverci pozorujete černé poprsí psíka a vedle něho na pravo rudou hlavu Váchalovu v profilu, dobře portretovanou s charakteristickou vlnou profilu, jež se zvedá mezi čelem a nosem, protčenu šikmou, bílou čarou cvikru. Pán pozoruje svého psa. Mezi nimi jakoby duhový pruh světla. Nad nimi dva kosé proudy světelné, jež se křížují a v centru rýsuje se kresba otevřeného oka. Má to být sudba?, vyšší určení? Vztah člověka a zvířete věrného? Či ostražitost psí? Nechápu všeho, co na tomto listě je naznačeno. Pán klade levici na prsa psa. Na levo barevný sloup, dole svět psí: bílá a bíle přetřhaná kontura zajíce (patrně vášeň Ořechova proháněti v polích za Vršovicemi dopadeného ušáka), vedle nějaký „Oříšek obecný“, kamarád z ulice, jiný kamarád: větší honební pes se vztyčeným prutem kdesi na rozcestí . . . List pracován s velikou láskou komposičně, myšlenkově i barevně a patří k nejlepšímu, co Váchal dovedl. — 7. „Žena.“ Na šedomodrém podkladě svítí ostrými, chladnými, zelenými světly hlava ženy. Jakoby na sochu Pallady Athény, ve tmě stojící, padlo ostré, magické světlo. Černá a magická zeleň. Pod ní černá kresba ženské hlavy s modrými světly. Níže malé děvčátko jako z mlh modře se rýsuje . . . na pravo opět kontura panenské hlavičky. Tedy žena v různých stadiích věku. Paprsky sem tam hozené je oddělují. Do toho rudým světlem v pravém rohu nahoře svítí hrůzná vidina odumírající stařeny s bílými vlasy a svislými seschlými prsy. Život a smrt. Žena jako tajemství. Nad čelem Pallady ze tmy září oblouček — je to ozdoba? či světlo kučery? A jen oči dvěma skvrnami záhadnými z temné plochy tváře matně civí . . . V listě je patrně mnoho jiných věcí a vztahů, které mi zůstaly hádankou. Tím více list přitahuje a vábí. Barevně je to list prvního řádu.

Fronta. 7 bar. dřevor. 1919 (29. ledna). Číslo tisku druhé. Formát 44 X 30 ½, imitace japonsku, vlastní barevná deska, čtverec 27 X 27. Kdo zná u nás toto mistrovské dílo? Prostředností v úžasném počtu viděli jste po výstavách, výkladních skříních, v revuích, na pohlednicích . . . 1. „Maskované silnice.“ Planina, v levém rohu na kamení sedí voják,

s bařochem na zádech, v pravici hůl. Pozoruje maskovanou silnici. Je to jako kus z výpravy operní, kulisy, růžové světlo s hůry, barvy jemně lomené, nesmírné delikátní, žlutavé, modravé, fialové, růžové . . . Vše dělá dojem nejjemnější litografie. Dojem idyly, klidu, jakési přípravy na jásavou slavnost . . . A dole přes obrubu listu vyčnívají bodáky a v pravém rohu leží kus rozbitého šrapnelu. V té feerii barev je děsná ironie a strašný klam úvodní, vzpomenete-li na to, co následuje. — 2. „Raketa.“ Noc. Úchvatný list. Temná plocha čtvercová přetištěná od levého rohu dole téměř až nahoru úhlopříčně zelenou, chladnou barvou. Je to kopec, po němž vzhůru hlava vedle hlavy vojáci rakouští táhnou černou hlaveň děla. Jen zelené kontury čepic, hlav, pušek vidíte. Nad tím černý pruh jeví linie kopce, tu a tam konturami stromů zježené. A konečně v pozadí na temném nebi obrysy několika hlav vojáků, skal a z prohýbaných, řídkých větví stromů. Všecko tištěno bledě hnědou, jež kontrastuje s černým pruhem sousedním a ztrácí se tajemně na temném nebi. Jakési světlo, vám neznámé, osvětluje tento třetí hnědý pruh. Vidíte chvat zdvižených rukou, slyšíte povely, otočené hlavy vojáků mluví o rozkazech slyšených . . . A v tom na temnu nebes na konci teničkého bílého oblouku zjeví se hvězda zářící: raketa. Dojem chvíle té je dokonalý. Prostředky jednoduchými mistr vyvolal v nás chvíli hrůzy a děsu. Váchal říkává: „Já maluji hrůzu!“ — 3. „Lavina.“ Bílá-bleděmodrá-fialová. Zasněžená pole a hory, V popředí v děsu utíkají tři vojáci. Jejich temné siluety se slívají, vrhajíce po sněhu modré stíny. Měsíc svítí. Nejblíže k diváku poprsí prchajícího vojáka. Chytá se za hlavu, oči a ústa jeví nejvyšší děs. Nebe je temně fialové, balvany modrých ledovců řítí se k zemi. V nich fialová postava kácející se ženy: personifikace Laviny. 4. „Plná trefa.“ Hrůza stoupá. Vnitřek horského baráku, z trámů sbitého. Zelenomodrá tma. Bomba padla právě mezi vojáky. Vidíte tři žlutavé hlavy vyděšené, ruku jako spár do vzduchu zdviženou na pozadí bledě modrého otvoru dveří. V té změti, v centru, odkud bomba paprskovitě se rozlétá: strašlivá hlava s vyceněnými dvěma řadami zubů se bolestí hrůzně šklebí. 5. „Útok.“ Temná, modrá a fialová, hnědá a bílá. Vše se slívá v jednu plochu, z níž hlavně fialové temné plochy vynikají. A z temna toho na třech místech svítí řada bílých bodáků. Ta geometrie ostrých úhlů působí příšerně. V popředí vojáci s ručními granáty. 6. „Rombonská strž.“ Takový list nedovede u nás nikdo vytvořit než Váchal. Dno horské propasti. Na levo nahoře černá skála, na pravo modré a fialové lesy, shůry vpadají ke dnu žluté proudy paprsků jako déšť. A co tu vidět? Na dně proudí voda potoku a po obou stranách samé údy lidské: lebky, utrhané nohy, holenní kosti, z bot vylézající, změť masa a kostí. I ty větve stromů, zkroucené a zmučené, koruna stromu násilně až k vodě sražená, vše to mluví o barbarství a zkáze. Příšerná apoteosa války! — 7. „Polní nemocnice v horách č. 27.“ Poslední list cyklu je groteska, z níž číší jizlivý posměch a vztek spravedlivého srdce, které hrůzy a hanebnosti války spoluprodělávati musilo. Je tu změť postav; vpředu nesou na nosítkách raněného k operaci. Tabulka se šipkou ukazuje na Operationszimmer. V pozadí jsou mrzáci o berlách a tlupa Bosňáků, k diváku zády obrácených, jimž vojenský kaplan káže. Karikatura! V rohu nahoře sedí s gloriolou kolem hlavy lékař, sepiaté ruce o kolena opírají. To je ten bůh, jenž zde má zázraky činit. Nadevším nejvýše sedí s puškou rudá výsměšná kostra Smrti. Všecky tváře jsou zkarikovány, hrubě řezány, není tu klidného místa, klidné linie; hrůza a zoufalství mluví, ba křičí tu všude a ze všeho. A tak malíř sám sebe namaloval v levém rohu, zešedivělého ve válce, s šedým vlasem a vousem, jak se chytá oběma dlaněma za hlavu a křičí hrůzou . . .

Obálka cyklu zdobena je černou kresbou, rytou do linolea dle 4. listu. Barák na frontě a jednotlivé trámy tvoří nápis Fronta. K poslednímu listu mám protějšek (akvarel) ve své sbírce: Váchal maluje svůj vlastní portrét. Vidíte jej z profilu, bílé vlasy, divoký vous, brýle, a maluje náhrobní tabulky mrtvým vojákům: „Hier † ruht Jovanovic“ . . . Nad ním zvedá se jakýsi bůžek orientální s modrou lebkou, pod jehož hlavou vyzírá pravý portrét tohoto bůžka: lékaře operatéra. Hlava faustovská, bezvousá. Jeho ruce amputují, šijí, rány hojí. Vidíte tu myšlenky Váchalovy ve spleti forem a barev bizarních. (Váchal k tomu připisuje:

Nervenschwache.) V nádobě uříznutá ruka, snětí nakažená; hlava Bosňáka zemřelého, lebky, kosti, výbuch granátu, tělo vojáka, letící vzduchem . . . to jsou ty myšlenky malíře v nemocnici. A je tu i obrázek věrného Vořecha, který daleko ve Vršovicích vzpomíná svého pána.

Mezi Váchalovými malbami, dřevoryty, kresbami i řezbami zaujímají podstatné místo vidiny z onoho světa. Spiritismus, učení teosofická, bytosti astrální úrovně, larvy, zmetci, potvory, příšery, d'ábelské zjevy — život posmrtný, dobro i zlo. O spiritismu se mnoho u nás mluví i píše. Veliká většina inteligence odbude vás krátce, že je to vše podvod. Pravda, často se podvody děly a dějí, ale podvod a spiritismus, to jsou dvě věci různé. Kdo se nezabýval se záhadou spiritismu vážně, kdo prakticky neměl příležitosti viděti zjevy neobyčejné, kdo nic neviděl, ten lehce popírá vše. Tím ale není nic odbyto. Povím své zkušenosti. Fakta! V Příbrami, mém rodném městě, bujel kdysi spiritismus divoce. I o jednom knězi z okolí města vyprávěly se věci úžasné. Byl to učený spiritista, jenž měl spisy cizojazyčné o tajné vědě té a prováděl prakticky a vášnivě pokusy neuvěřitelné. Přijel jsem jednou jako mladý klerik na prázdniny a slyším podivné pohádky o schůzkách spiritistů, pokusech se stolohybem, zázračným stolečkem atd. V našem sousedství měli takový malý stoleček, který se postavil na stůl. Byl čtyřhranný, malý, s jednou nohou uprostřed, sotvaže se na něj ruka vešla. Měl na podstavci rafiji, která ukazovala na napsanou abecedu na stole. Položilo-li vhodné medium ruku na stoleček, počal se brzy pohybovati a na danou otázku odpovídati. Rychle, velice rychle pohybovala se rafije s celým stolkem k určitému písmenu abecedy a to tak rychle, že sotva jsme stačili čísti. Matka má, žena velice zbožná, vyprávěla mi o tom, ale nebyla věci té nakloněna. Její zbožná duše tušila v tom něco nekalého. Byl jsem zvědav a vyptával jsem se matky a sester. Má sestra Aloisie měla tehdy vstoupit na učitelský ústav a žádala o přijetí do Kutné Hory. Ptala se a stoleček řekl: Bude přijata. V téže ulici naproti nám bydlela slečna A., která chtěla též do téhož ústavu. Stoleček řekl: Letos ji nepřijmou, ale napřesrok jistě bude přijata a vystuduje. Obé se splnilo.

Na prvním místě svém v Machově u Police n. M., kde jsem byl od r. 1892—1898 kaplanem, zvěděl jsem o „mediánech“, kteří podobně scházeli se k nočním schůzkám, jež začínali křížem a modlitbou. Volali duchy a rozmlouvali s nimi prostřednictvím *media*, obyčejně ženy nějaké. Byli to lidé prostí a zbožní, ale ve svém medianství tajní a zatvrzelí. Nikdo jich nezvrátil v pevné jejich víře v duchy a ve styk s duchy zemřelých po smrti. Scházeli se v noci při zakrytých oknech v chalupě významného mediána, kam přišla obyčejně znamenitá nějaká mediánka cizí, a nikoho z laiků mezi sebe nepouštěli. Měli svou zvláštní církev.

Když jsem kaplanoval v Polici n. M., tehdy u Dobrušky byl prostý nádražní dělník, který neuměl kreslit ani malovat. Ten v transu seděl u stolu, spal a nevěda o sobě, kreslil barevnými pastelkami úžasné krásné věci. Kreseb těch viděl jsem a prohlédl veliké množství. Byly na velkých papírech, na každém pastelová malba neznámé květiny tvarů fantastických, nezemských. Znam dobře botaniku a viděl jsem, že květiny takové na naší zeměkouli nerostou a nekvětou. Byly to *kresby mediální*, neb dělník ten, když se probudil, nepoznával, co namaloval, a nedovedl by za nic malbu tak dokonalou napodobit. Kreslil tak rychle, že tužky, jež ležely vedle něho, zrovna létaly. Hned tu, hned onu chytil a zase odložil, vzal vždy případnou a nakresliv bleskurychle potřebný detail, odložil ji a nahmátl zase pravou, jinou, jiného odstínu. Byly to květiny nejfantastičtějších forem, kalichy ohromné, do jejichž nitra bylo viděti a v jich hloubi divutvárné pestíky a tyčinky, stěny kalichů byly průsvitné se všemi žilkami v nich, barvy přecházely jako dechem s jedné do druhé, čáry byly přetrhávány a zase v jedno se slévaly . . . Kopie pouhá vyžadovala by dlouhého času a ruky mistra. K tomu bývalo poznamenáno *jméno ducha*, který kresbu prováděl, i *hvězda*, na níž prý bydlel a nyní

prostřednictvím media květy ony kreslil. Květy ty byly ve skutečnosti obrovských dimensí věžovitých a byla míra jejich udána, jak na Venuši, Jupiteru nebo Siriu rostou. Nedovolují si soud pronášeti o těchto zjevech. Pamatuji, že tu byly i květy, jež přecházely ve tvary ptačí, zvířecí — zpola rostlina, zpola zvíře.

Za pobytu svého v Machově navštěvoval jsem každoročně přítele básníka, Otakara Březinu, v Nové Říši na Moravě. Na večeri chodíval do hostince, ležícího proti klášteru premonstrátskému. Sedali jsme tam spolu sami u stolku u zdi a vedli dlouhé hovory o poesii a básnicích, zvláště francouzských. Hospoda byla prázdná. Tu přišla celá společnost, již vedl řídicí učitel Pořiska z N. Říše. Byli to Němci, „luffáci“ z Vídně. Česky neuměli. Sedli za stůl uprostřed sálu a počali se bavití stolopohybem. Seděl jsem obrácen tváří k nim a pozoroval jejich počínání. Byli to muži a ženy. Seděli v kruhu kolem stolu, ruce na desce volně položeny a soused sousem dotýkal se malíky, oba palce rukou svých spojiv. Tak všecy ruce tvořily jeden magický řetěz. Seděli dosti dlouho nečinně, pak ale počaly se ruce jedné dámy chvět, t. j. paže mezi rameny a rukama, ruce samy ležely klidně na stole. Za nedlouho cítili již všichni magický proud procházeti řetězem rukou. Začaly naivní dětské otázky: „Stolečku“ . . . Rozhovor vedl řídicí učitel, patrně zkušený spiritista. Vyptával se a stoleček odpovídal. Zvedl jednu nohu a udeřil jí o zem. To znamenalo: Ano. Nehnul-li sebou, říkal tím: Ne. Měl-li počítati (udával počet let přítomných, data, měsíce, hodiny atd.), udeřil vždy o zem tolikrát, jak číslo žádalo. Viděli jsme, že nikdo nás neklame, že stolek se pohybuje lehce sám od sebe, a byl to stůl veliký a těžký. Měl-li stůl říci slovo nějaké, předřikával učitel abecedu a při dotyčné hlásce stůl dal znamení. Hned začala se abeceda znova, a to tak dlouho, až celé slovo bylo vyklepáno. Všecky odpovědi byly přesné a obsah otázek vždy malicherný. Jak je stár ten či onen? Kolik zlatých, desítek, pětek, krejcarů atd. má dotyčný v tobolce? Kolik doutníků, a jakého druhu? Vešel cizinec, poručil si pivo. Hned se ptali na něho a všecky otázky byly správně odpověděny. Seděli jsme stále na konci sálu u zdi. Vyzvali nás, bychom přistoupili blíže. Postavili jsme se tedy ke kamnům blízko ke stolu. Vyzvali nás, abychom se též tázali. Ptám se: „Odkud jsem?“ Stůl povídá: „Z Machova.“ „Kolik je osob na faře?“ Stůl odpovídá: „Čtyři.“ To se mi nezdálo být správně, ptám se znova, kolik teď večer jich bydlí na faře? — Čtyři. — Počítal jsem: Pan farář P. Method, dvě jeho neteře, to jsou tři. (Ale vrátiv se domů, zvěděl jsem, že přijela neočekávaně na letní pobyt sestra p. faráře, učitelka z Vídně, která už léta u nás nebyla! O tom jsem já sám nevěděl a poměry na faře nikdo, ani pan řídicí Pořiska ani přítel Březina neznal. Všecky ty úkazy totiž vysvětloval někdo tak: Stolek nepoví nic jiného, než co podvědomě třeba přítomní vědí! Tím tedy podán důkaz, že vysvětlení to je plané. Dostalo se mi však důkazu ještě makavějšího.) Ptám se na naši školu. Učitel Pořiska neznal Machova ani jeho školy, „Kdo je řídicím v Machově?“ — „Berger.“ — (Ano, byl to starý pán, otec slavného čelisty z Českého kvarteta.) Ptám se: „Jak se vede paní řídicí?“ (Byla delší čas nemocna.) Odpověď: „Zemřela.“ — Lekl jsem se. Nikdy jsem odpovědi té nečekal, tak jsem byl ohromen a mráz mě pojal. Viděl jsem, že i Březina byl hluboce dojat. (Když jsem se poté vrátil domů, byla paní Bergrová už pochována a v dobu osudného stolohybu zemřela.) Vyzvali pak Březinu, aby se též ptal, a ne česky a ne německy. Mluvili jsme tedy v cizích řečích, ptali se a dostali odpověď přesnou. Březina ptal se na své literární práce rukopisné, o nichž nikdo (ani já!) nevěděl, ale stolek to věděl. To překvapilo básníka nejvíce. (Rozmlouvali jsme pak sami i dopisovali si o těch věcech, vykládali si zjevy ty různé, ale pravdy se nedobrali.) Konečně stůl též tancoval, a to lehce a tak rychle, že účastníci musili vstát, a držíce ruce svázaný na něm, sotva mu stačili, jak rychle sem tam sálem tančil, neboť řetěz rukou nesměl být přetržen.

A nyní k Váchalovi zpět.

Váchal je visionář. Má na zdi zvláštní tabulku, plnou čar, geometrických záhad a jmen v jeho životě důležitých. Zaznamenává datum prvního i dalších setkání a zvláštní linií vyměřuje jejich život. Tvrdí, že vše se mu shoduje a vyplňuje, ano i smrt předvídá. Válka

světová měla u něho též svou čáru, jež rok po roce rostla, a Váchal vždy říkal: Ještě nevidím konce! Jeho otec, učitel kdesi v Krkonoších, veliký poctivec, vzácný Staročech a vlastenec, vegetář a čtenář, je spiritistou. Bedřich M. Beneš píše ve své knize o Váchalovi: „Otec jeho dopisuje si s Denisem a jinými spiritisty a konečně zasvěcuje syna, proklínajícího marnost života, do tajů druhého světa. A Váchal se tam vrhá se vši lačností, zahloubává se do theosofie a okultismu. Stýká se se zasvěcenci i šarlatány. Žije s pevnou vírou i vědomím neznámých, neviditelných bytostí. Tehdy též poznal krásu Hrůzy.“ Viděl jsem u mistra veliký olej, kde sám sebe namaloval na lůžku a kolem něho jsou jeho „Přátelé“, bytosti z onoho světa, jež ho navštěvují a jemu se jakýmsi způsobem patrným jeví. — Váchal vidí více než normální člověk. Píše mi v říjnu 1916: „Tento týden Jednoho odpoledne za procházky měl jsem visi: někdo byl, nějaký mužský, u Vás na dvorku a vy jste Lorda uvazoval. Lord se třásl a chvěl, jak on to už umí, a Vy jste byl dojat a smuten. Sestra Vaše stála vedle, ale ani slova nepromluvila. Zrovna jsem čekal, že nějaké slovo nebo poznámku řekne, jako: Jdi, vrahu! Ty raubíři! nebo podobně. Nic! — Když jste Lorda chodbou vedli, funěl a sípal. Pak to zmizelo.“ To je celé zjevení! Oč se jedná? Věc se skutečně stala. Lord byl veliký pes, jako tygr žíhaný, boxer. Měl jsem ho velice rád pro jeho dobráckou povahu a upřímné, věrné oči. Ale jednu vášeň měl: každou kočku zardousil, a nikdo mu jí nevyrvál a Lord jí nepustil. Nebylo možno s ním vyjít do vsi na procházku. Každou kočku prohnal, ba až na střechu za ní vyběhl, Váchal mě navštívil a byl svědkem takové scény, jak Lord kočku v hospodě u cesty zakousl. Měl-li být Lord bit, Váchal prosil za něho: Nechte ho, nemůže za to, on to *musí* dělat! — Za nějaký čas po odjezdu Váchalově Lord se dvěma malými špiclíky roztrhl několik kuřat. Sestra se zlobila, naříkala a bylo usneseno, že Lord bude prodán, a nebude-li kupce, zabit. Zavolal jsem člověka, jenž jej odvedl a nechal nějaký den u sebe. (Tuto scénu Váchal ve Vršovicích v duchu viděl přesně, jak se stala!) Později se mi po něm zastesklo, vzal jsem ho zase k sobě, ale v zimě omrzl na hlavu a posel. Dosud jest mi ho líto. Váchal k němu velice přilnul, a Lord si ho okamžitě zamiloval, A teď ať mi někdo vysvětlí Váchalovo vidění! . . .

Váchal maluje hrůzu, ale je také humorista srdečného rázu. Když bydlel v Kladské č.3, vedla k jeho atelieru dlouhá bílá chodba. Ježto byl stále vyrušován z práce zbytečnými návštěvami, namaloval na celou zeď před svými dveřmi množství strašlivých naháčů v životní velikosti, kteří vedle sebe a nad sebou nahromadění řítí se s posunkly strašlivými ze zdi ven! To byli lepší strážci svatyně, než japonští *shitenno* a *nio* (strážná božstva se strašlivým výrazem bojovným)! Často nezvaný host otevřel chodbu, zařval a zmizel. Když se Váchal v lednu 1915 stěhoval, zabítil všechno.

Váchal maloval větší kartóny: Sezení spiritistů, Sen bolševika, Duše dívá se na pohřeb svého těla a j. Ilustroval knihy o spiritismu jednající, zjevy nadpřirozené jsou hlavní látkou jeho maleb, kreseb, dřevorytů i řezeb. Ba i nádoby kamenné pomaloval emailovými pestrými barvami s motivy duchů, larev, potvor a ďasů.

Mám vzácnou knihu Váchalovu (36 X 26), vázanou do svinské bílé kůže a tištěnou na japonsku: *Odchod člověka*. Všecky strany pokryty jsou mnohobarevnými dřevoryty a dole pod nimi je několik řádek souvislého textu, švabachem tištěného, jež si mistr sám sázel. Jsou to teorie theosofické o smrti těla, astrálním tělu a životu duše po smrti. Kresby upomínají na velikého mystika, básníka i malíře Williama Blakea, jehož knihy mi kdysi přítel Julius Zeyer zapůjčil a který si Blakea vysoce cenil. Knihu tuto vytiskl Váchal v lednu a únoru 1914 v 15 exemplářích.

Listy ďábelských motivů nejsou v díle Váchalově řídké. Jeden z prvních jeho dřevorytů *Černá mše* připomíná živě Huysmansův román *Tam dole* (Là bas), z něhož při četbě nemohl jsem některá místa hnusem a odporem ani dočíst. List Váchalův je řezán hrubě,

ale silně a kompozičně je to dílo vynikající. Je dávno rozebrán a deska zničena. Barevně ve dvou tónech tištěn působí na vzdálenost velice delikátně. Je to známka jemné povahy Váchalovy, že látku nejhorší zmírní a utlumí lahodou vše smiřujících barev.

Sabath (44 X 35 ½) je dřevoryt divokých barev červených, modré, zelené a žluté. Čarodějky obstupují satana ptačích nohou i rukou, který stojí na ležícím děcku. List tištěn také pravým zlatem.

Sen v noci Filipojakubské, barev. dřevoryt (21 X 21 bar. deska) je rozkošná pohádka. V popředí spí krásný jinoch, v rukou čarodějné kvítí, tvář osvětlenou ohněm, opodál zapáleným a vysoko k nebi plápolajícím. Kolem něho tančí mladá čarodějka s vlajícím šatem. Ve vzduchu na košťatech letí čarodějky. Nebe je temně modré, hvězdnaté, na horizontě bledší. Krajina tmou zalitá, mezi břízami a kyticemi stromů viděti modrá průčelí domků s osvětleným oknem. Všecko pohádkové a v barvách velice delikátní. — Sem patří olej z mého majetku:

Čarodějnice (45 X 54 — první číslo vždy znamená výšku!). Rozkošná česká pohádka. Na dvoře sedí čarodějka u svého kotlu, z něhož páry vycházejí, a čaruje. Před ní u zdi a schodů tísní se ustrašený párek, jakási česká Mireio s Vincenem, již navštívili vědmu Taven. Architektura celého okolí je roztomilá. Za zdi v pozadí na temném, hvězdnatém nebi rýsují se domy stodolovité s trojnásobnými střechami. Po levici temná budova, s jedním oknem, po pravici schodiště, vysoká stěna domu, bílá se zelenavým svitem měsíce. Na ní pavlač a u černých dveří obloukových stojí rudý čertík a dívá se na dvůr. Neforemná lucerna na tyči vysoké svítí do noci. Na zídce v popředí veliký černý kocour (Poxa). Z kotlu vychází dým a z něho ve výši prosvítá rohatá mátoha. Oheň pod kotlem a zařikávání vědmy přilákalo čtyři rudé čertíky, kteří se k němu pomalu kradou. Jiná strašidla jako obrovité stíny táhnou se k ohni. Bizarnost architektury, světlo sluneční, lampy i ohně, příšery červené, černé a modrobílé, to vše zvyšuje pohádkovitost děje.

Přímo před počátkem války dokončil Váchal nádherný barevný dřevoryt *Posel* (27 X 26). V popředí v pravo sedí vladař na balkoně paláce svého, jakoby v loži divadelní a dívá se na své město. Je stářím sražený, tvář vráscitá, vousy na lících odstavající i na bradě. Na hlavě zlatou tiáru! (Výborně; vládl nejen vojsku, i církvi!) Po jeho pravici stojí dívčí zjev panenský v bledomodré říze (nevinność) a o plavém vlase. Po levici panoš nahé šije i plecí, rudý jako kat. Před vládcem krčí se obrovská černá kočka se zvednutým ocasem a zeleným okem. Posel přišel, je obrovsky vysoký, nohy zelené jako dvě tyče končí se dole třemi pařáty. Ruce živě posunkující, jak podává svou úžasnou zprávu. Je to klasická figura, jakou by rád namaloval Schwaiger. Rudý šat za ním vlaje jako křídla satanská. S balkonu viděti do dálky: v oblouku řada prapodivných architektur, dům vedle domu v bledých tónech se tísní. Samé věže bizarní neznámého stylu. Po široké okružní ulici jdou pluky vojsk v modrém munduře. Pod touto ulicí propadá se země jako jáma a je obstavěna samými domy, v oblouku k sobě slitymi a střechami sotva nad niveau ulice přečnivajícími. A z této propasti zvedá se obrovská postava; muže opičí tváře, odstálých uší, špičaté vysoké čepice, jenž zálibně spoulí rty a v rukou přebírá modré vojáčky. Kdo je to? („Počítá, co mu to vynese?“ . . .) Vladař dává pravici pokyn poslovi. Co to vše znamená? Myslete si, co chcete, ale zdá mi se, že Váchal dobře viděl do zákulisí války.

Kloaka ulice (21 X 21), bar. dřevoryt. Noc. Šedomodrá tma. Díváme se do ulice. Po levé straně vidět jen střechy se shora a nad nimi vzadu tři žlutě osvětlené štíty. Po pravici řada domů, staré nehezké ulice, o čtyřech poschodích. Ze dvou osvětlených oken volají nahé ženy. Ulicí jde uprostřed obrovská postava ženy s načesanou frizurou, v rukou drží dvě nahé dívky. Polyfemka. Na zádech sedí jí rudý satan s rozšklebenou tváří a jeho nohy visí jí kolem boků až na dláždění ulice. Před obryní jde, jako liliputáni, mladý párek. List zřejmě zatracuje prostituci. Váchal všude, kdekoliv se dotkne erotiky, ukazuje na vlivy d'ábelské.

Krásný obrázek vydal r. 1916 mistr na šedém papíře (deska 14 ½ X 9 ½): V popředí

sedí v plamenech d'áblové. Ze středu plamenů vstává nahé dítě, zvedajíc nevinně ručky. (Tělo tištěno bílou barvou.) Za ním tyčí se obrovská figura války se štítem v levici. Na ramenou sedí jí holubička s ratolestí. Byla to první předzvěst míru.

V Bezděkově pracoval Váchal r. 1916 triptych akvarelový: *Peklo, Země, Ráj*. (28 X 37 — 28 X 45 — 28 X 36 ½). Tři ty komposice spolu souvisí. I. V pekelných plamenech svíjejí se muž a žena. Satan po levici (nádherná maska sebevědomého tyрана, rudého vousu) sedí, úplně oděn bohatým rouchem s šípovitým žezlem v levici na klíně, pravici podpírá si bradu a posměšně se dívá. Se všech stran derou se stylisované plameny a v nich zuřivé tváře démonů. Po pravici přechází peklo v očištěc. Řada vyděšených dětských tváří, ústa bolestí otevřená, oči vyjevené — dušičky. II. Po levici duchové pekelní různých tvarů útočí na pár lidí: muž a žena. Stojí, děsí se, muž se chytá s hrůzou za hlavu a dívá se . . . Žena ho objímá a odvrací tvář. Dole plamen žlutý je schvacuje, a v něm a z něho k zemi klesá plačící novorozeně, t. j. „v bolestech rodí se dítě.“ Vedle anděl strážný dítěte chrání. Kolem nich samá pokušení. Obrovský pták se zvedá, rudý s přivřeným okem a zavřeným zobákem a na hlavě má sedm per různé barvy: sedmero hlavních hříchů! Mohutná vlnitá větev odděluje střední komposici: dva cudné akty, muže a ženu. V pozadí modré nebe s hvězdami. S nebe řine se dolů proud bílého světla. V popředí dole samé rostliny a pestré květy a v nich jako v rámci obrázků klidu: za modravou zídou hřbitov, kříže přečínávají a nad nimi žluté klidné oblaky. Po pravici od shora dolů samostatná komposice: les, jeskyně, dva mnichové. Jeden zvoní, druhý sedí, ruce sepiaté a čte v knize. Laňka se pase v trávě. Za stromy nad skalou zřetelná je veliká postava anděla, zahaleného ve fialový plášť, v levici drží kalich, pravici žehná; milost Boží. III. Kristus, duše a Duch svatý. Po levici ve tmách svítí bílý kříž, na něm Kristus rozpiatý. Proud paprsků prší s nebe. V pozadí oba lotři, pravý lotr je patrný celý, proud milosti s nebe ho zasáhl. Dřevo kříže vybíhá dolů v mohutný kmen, od něho na levo jde živá větev, kloní se obloukem k zemi a pod ní viděti Adama a Evu v ráji pozemském. Na levo jde od kmene silná větev obloukem k levici hodně prohnutá a končí nad křížem korunou stromovou. V ní viděti postavu: tvář k nebi v extasi obrácenou a pravici na prsa tisknoucí v modlitbě. Mezi křížem a touto větví klečí krásná postava. Z boku Kristova řine se jako oblak bledý plamen lásky, jímž je celá klečící postava zalita. Na jejích prsou je rudé srdce ve žlutých plamenech: láska k Bohu. Pravici vztahuje k ráně Kristově, levici drží si hlavu nad čelem. Dole u kmene je jako S do sebe svinutý modravý, mrtvý had. Na levo od větve, téměř uprostřed listu, klečí veliká postava bílkovského typu, celá ve fialovém rouše zakrytá, v rukou sepiatých a ke Kristu obrácených drží srdce své, z něhož vychází dým jako z kadidelnice a vine se k nebi. Konečně po pravici stojí velebná postava Ducha svatého v podobě mládence (u Boha není stáří!) s mnohonásobnou gloriolou světla kolem hlavy, z něhož duhové paprsky linou se na vše strany. Dole v rohu vidět zemi, vysoké skály v červení červánků a nad nimi duhu.

K nejlepším barevným dřevorytům mistrovým patří *Pokoušení sv. Antonína* (21 X 21), který zakoupila též Moderní Galerie naše, jakkoli oficiální kruhy výtvarné pravý boj způsobily proti tomu. V háji klečí sv. Antonín před křížem a modlí se. Viděl jsem různé tisky. Nejlepší byl ten, kde světec je oděn bleděmodrým rouchem. Četl jsem díla theosofická, kde vykládá se, že duše lidská vyzařuje z těla různým světlem dle ctností svých a vášní. Barva bleděmodrá znamená zbožnost a nevinnost. Viděl jsem anglické dílo odborné, kde byly barevné obrazy a kde autor tvrdil, že jsou jedinci, kteří tyto barvy duševní vidí. Kolem světce je háj i strom, větve i keře jsou hustě obydleny d'ábelskými skřety a vidinami smyslných žen, jež snaží se sváděti poustevníka. V kresbě i barvě je to list znamenitý, Váchalova fantasmie ukazuje tu, čeho všeho je schopna.

Motiv *Adama a Evy* zpracoval mistr v mnoha variantech, akvarely, na několika exlibris, barevnými dřevoryty menšími i velkou komposicí *Vyhánění z ráje* (49 X 28). Mám výtisk ručně kolorovaný. Adam utíká z černé brány rajské, ruce sepiaté tiskne k pravé lici a ohlíží se zpět. Eva těsně za ním kryje jednou rukou cudně ňadra a druhou chytá se v žalu za

hlavu. (Mám neznámý originál kresby Jeneweinovy: „Kain a Abel“, kde dole v přidané kresbě jeví se prarodiče, putující z ráje do nehostinné země, Adam těžce vykračuje, opíraje se o dlouhou hůl, hlavu věsí v těžkých myšlenkách a levicí vede svou ženu, která těžce se shýbá k jeho rameni a levicí podpírá si v hoři čelo. Kresba nesmírné něhy a vroucnosti. Váchal výborně koloruje. Oba akty svítí pleťovým tónem, lehce stínované, linie jsou markantní, smělou černí vržené. Za prarodiči vznášejí se dvě veliké postavy: levá v temně fialovém rouše je Smrt a pravá v blankytné, jasné říze Život, obě postavy žehnají. V levém rohu suchý peň stromu s klikatou větví, v pravém dole svinutý jasně fialový had.

Z velikých dřevorytů barevných připomínám *Salome*. Papír 50 X 70, deska barevná 35 X 59. Váchal jej tiskl v několika barevných variantech. List pracován na způsob starých japonských dřevorytů jen v konturách bez stínování a kolorován novými deskami barevnými. Kompozice obrazu je výborná. Poněkud na levo od středu sedí Herodes a pln radosti tleská tanci Salominu. Kolem něho jsou dvořané a zbrojnoši. Po levici vpředu tancuje Salome, držíc korunu zlatou a průsvitné bělavé rouchu nad sebou. Tančí před trůnem na místě vyvýšeném a zcela na levo stojí níže než ona diváci a částečně jen viděná Herodias, která jeví veliký obdiv nad jejím uměním. Celá pravice listu jest jediný shluk postav: diváků, vojáků, z nichž vynikají dvě černé postavy negrů, katů to opřených o bílé meče. Jsou výborně kresleni: v černé siluetě jen růžově vryté linie značí obrisy svalů a tváří. Vpředu v pravo je viděti vrchní zdivo studně, z níž vynášejí světce Jana. Tělo hubené, asketické zahaleno fialovou koží. Je podán z profilu, obrácen v sedě k Salome, vzpíná ruce ku předu, jako by toužil po mučednické smrti. Vyhublá, zarostlá tvář věnčena je jasně žlutou gloriolou. Všecky tváře jeví různě radost a obdiv nad tancem dívky. Je cosi barbarského a krutě naturalistního v celém podání děje a figur. Žlutohnědá barva aktů a těl, fialová rouch, řídce použitá zeleň (palma v pravém pozadí v rohu) a černí katů harmonují lahodně, mírnice krutost námětu. Znáám mnoho komposic světových mistrů od dob nejstarších, renaissance, moderních mistrů až po rafinovaně smyslné kresby Aubreye Beardsleye, a divím se originalitě Váchalově; nebylo lehké podati dnes ještě něco nového. Scéna se sv. Janem je krásná a hluboce promyšlená. Extatický výraz jeho tváře, celého těla, zrak do dále k nebi upiatý, nevidoucí chlípné scény kolem, jež bude příčinou jeho smrti, ulekaná tvář soucitného žoldněře za jeho hlavou, slítá s jeho hlavou v jedinou konturu na pozadí glorioly, surový voják katan, jenž těsně před ním hrozí mu surově okovaným obuškem, vše to má posvěcení pravého umění. List je u nás málo znám.

Stejně velikosti je krásný dřevoryt barevný *Zima v Pošumaví*, na žluté imitaci japonsku tištěný. Zasněžená krajina s modrošedými a fialovými tóny. Cesta vsí prostředkem se točící a po obou stranách chaloupky posněžené. Krásně stylisované košaté stromy zvedají se k nebi. V pozadí zasněžené kopce a lesy. Roztomilý list dekorativní.

Na stejně velkém papíře tištěn je černý dřevoryt nedávno vydaný (27 X 34 vlastní rytina): *Kázání Roberta d'Arbrissela*. Kdo je to? Zakladatel řádu, jenž řídil se benediktinskou řeholí. Žil 1047—1117. V Paříži dosáhl doktorátu bohosloví a stal se gener. vikářem své rodné diecése Rennesu. Žil přísný život kajčnicka a neúnavně působil proti neřestem tehdy rozšířeným: konkubinátu a simonii. Tím mnoho nepřátel si způsobil, takže po smrti biskupa svého byl z diecése vypuzen. Nějaký čas učil bohosloví, odešel však záhy do samoty lesní u Bretagne, živil se lesními plody a kořinky, spal na zemi na vepřové kůži. Brzy k němu lid z daleka putoval, aby slyšel jeho kázání, a našli se žáci, kteří s ním v lesích žili. Založil řád mužský i tři ženské, jeden pro kajčnické nevěstky. Váchalův dřevoryt ho vypořádňuje, jak káže v otevřených dveřích nevěstince. V levici zvedá kříž, pravice se zvedá kazatelsky výhrůžně k nebi. Dřevoryt proveden je hrubým rydlem s neobyčejnou silou a odvahou. Vidíme množství osob tančících a hýřících ve velké síni, kde pod dřevěnými trámy visí na třech řetězích hrubá lampa. Černá postava mnicha kontrastuje se světlem zalitou směsicí hýřilů. Veliká, přísná poesie dýše z toho listu. —

Závažných prací Váchalových je ohromné množství a nevím, nač bych dříve

upozornil, abych podstatné věci nevynechal. V závorce udám vždy formát barevné desky.

Město (25 X 30). Úchvatně barvitý list z r. 1913. Jakoby se zvedla opona opery: vidíte v popředí rudě ozářenou louku, s obou stran jako kulisy slévají se baldachýnovitě stromy temné se zlatou vlnitou obrubou. Po levici v celé výši ční jasně modrý kmen s holými větvemi. A nyní vidíte dovnitř: Jezdec na bělouši (bílá intenzivně svítí a stíny jsou modré) rytíř nějaký středověký stojí téměř uprostřed po levici a dívá se s vámi: Je vidět rovinu, místy hájem porostlou (stromy se v kupách k sobě skupily) a v pozadí na rudém nebi svítí pohádková vidina města. Jerusalema? Viděti bránu uprostřed, hradby a dům vedle domu červenými liniemi rýsovaný. Uprostřed tyčí se shluk budov v pohádkový hrad. Je to jeden z nejkrásnějších listů českého barevného dřevorytu.

Téhož formátu a podobného efektu je *Bouře* (1915). Uprostřed chaloupka o jednom okně, s červenou střechou, přes níž se vymršťují dvě břízy. Po pravici dva vysoké špičaté stromy v jedno slité, na levo plot a zase kytka temných stromů. Nad chaloupkou svítí žlutý kopec. Popředí je louka temná, kterou jde rudé koryto vyschlého potoka, jen tu a tam modré kaluže svítí. Ale nebe je temně fialové a v trhlíně pomerančové plují jako dva balvany dva fialové mraky. Bouře se blíží. List působí v rámci na zdi úchvatně. Divím se, že tyto perly Váchalovy jsou tak málo známy.

Korsáři (21 X 21). Temný list, zalitý rudým světlem červánků. V pravé čtvrtině dole sedí dva muži u stolku a hrají karty, jeden obrácen zády k diváku. Sedí v jakési kůlně, po obou stranách jsou černé sloupy a nahoře vidět část střechy — dole vidíme střechy domů přístavního městečka, zdi žlutě osvětlené. Pobřeží je špinavě modré a celá zátoka mořská i nebe v pozadí rudě hoří.

Pan (15 X 15). V břízách, jako sloupy k nebi vztyčených, na žlutém pozadí nebe viděti Pana a nymfu. *Pan, jiné zpracování* (20 X 24 ½). Les, zelená houšť loubí, mezi stromy prosvítá modré pozadí. Dvě bílé figury: tančící moderní dívky a Pan v pravém rohu po nich ruce rozpínající. Nad ním hoří koruna stromečku žlutě.

In memoriam Mikuláše Alše (15 X 10). Hřbitov, za nímž modré věže v pozadí. V popředí v levo sv. Václav, jež mistr Aleš s takou láskou tak často kreslil a maloval, klečí u hrobu Alšova, opíraje se o meč. Pietní, krásný list veliké lásky!

Hlava ženy (15 X 15). Z rudé plochy svítí bledá tvář ženy, velikých očí a rudých rtů. Tvář podélná, nos dlouhý. Jedna z čistě váchalovských visionářských tváří.

Ostrov blaženců. 1918. (21 X 21). Známý list, který Vlastenecká Společnost Přátel Umění v Brně vydala jako premii svým členům. Ráj, oživený několika akty. V bárce přijíždí muž k ostrovu.

Rozmlouvání zvířátek s člověkem (24 X 31). Velký obrázkový list s humorem pracovaný. Řada obrázků vedle sebe položených; po stranách dva nad sebou. 1. Opice, lezoucí po stromě. Podpis: „Gá Tobě Twau minulost vokazugu.“ (Myslí-li Váchal, že věda rozhodla o původu člověka z opic, mýlí se. Věda ten fantastický blud dávno odbyla i s Häcklem, podvodníkem.) 2. Psi. „Gá u Tebe hljdám“ atd. Poslední jest červ, lezoucí z hrobu; „Gá se na Wás na všechny těšjm!“ Nápisy napodobí starý švabach. Obraz je tištěn černě a hnědou, příjemného tónu, z níž vynechána jsou bílá světla.

Váchal ilustroval mnoho knih. Mnohé z nich jsou dávno rozebrány a pro rytiny Váchalovy velice hledány a přeláceny.

J. Šimánek, Božstva a kultury. — A. Macek, Robert Ďábel. — R. Medek, Půlnoc bohů. — Parent, Očistec. (Tuto knížku měl by znáti každý kněz!) — Flaubert, Zápisky z cest. — M. Schwob, Křížácké výpravy dítek. K. Emmerichová, Hora Proroků. — J. Deml, Hrad Smrti. Slavík sv. Bonaventury (vydaný Meditacemi! překlad není Demlův.) — Tolstoj, Upír. — Zachar, Spiritism. Ben Walther, Kratochvilný příběh Lva Kefase. — Emmerich Hruška, Zpívající hetéry. — Jar. Petrbock, O chlapci, který slunce hledat šel . . . atd.

Zvláštní lásku chová mistr *k dílu Otakara Březiny*. Nešťastné vydání Mánesovo (verše

počínají téměř u horního okraje listu, velice nevkusně!) vyzdobil si Váchal list po listě barevnými miniaturami jako středověký umělec. Kde zůstala strana prázdná, vyzdobil celou stranu velkou komposicí. Tak vzniklo nádherné dílo nevšední ceny. Často jsem se probíral těmi listy a divil se jednak obrovské pílí mistrově, jednak nevyčerpatelné fantasmii jeho. Jsou to ovšem vidiny ze světa Váchalova, jímž byly verše Březinovy zdrojem. Vždyť každý z našich mistrů, kdyby měl ilustrovati Básnické Spisy Březinovy, ilustroval by je jinak! Zde však nejedná se o vlastní ilustrace, ale výtvarné vidiny Váchalovy, jež on váže na slovo Březinovo při jeho meditaci.

Mezi básníkem Březinou a mistrem Váchalem jest mnoho podobného. Oba mystikové, oba věřící, zapálené duše, odvrácené od hmoty ke hvězdám a k nadsmyslnému, k věčnosti. Pamatuji na chvíli jedinečné krásy, kdy jsme jednou s O. Březinou chodili v noci za Novou Říší za překrásné letní pohody. Myriády hvězd svítily jasně nad námi. Básník vyprávěl, zdálo se, že improvizuje nová čísla do příští knihy. A tu v extasi stanul, zadíval se vzhůru a řekl tak nějak, ukazuje ke hvězdám: „Toto je mé poslání na světě, proto jsem zde, abych tam vzhůru obracel pozornost lidstva.“ Nevím již slov, ale smysl jich jsem pověděl. I Váchal má podobné poslání, Březina často mi rozkládal o hierarchii duchů zde na zemi. Jedni jsou výše, druzí níže. Každý má své místo, své poslání, svůj úřad. A nikdo mu ho nevezme, nikdo ho nepostaví výše, ani nesníží o stupeň dolů. Žádná kritika a klika umělci nepřidá, ani nevšímavost, nepochopení současníků neubere na skutečné, vnitřní ceně. O tom by se dalo dlouho psát a přemýšlet. I v literatuře i v umění vládne móda. Mnozí jsou slaveni a vynášeni nejen davem, ale i vyvolenými tlumočníky kritického soudu. Jedny přeceňují, druhé trhají, třetí vůbec umlčí. Ale nic to nepomáhá ve světě duchovním. Tam každý má své místo, jehož mu nikdo nevezme. Jen sám může stoupat nebo klesat. Váchal dnes není ceněn a chápán, ale přijde i jeho doba. Má už dnes kruh svých ctitelů, kteří sbírají vše, co z jeho ruky vyjde, s pietou veliké úcty a lásky. Kruh čtenářů Březinových roste, t. j. těch, kteří ho nejen čtou, ale i snaží se chápati, a mnozí i dobře chápou. Máme již řadu rozborů a kritických studií o díle Březinově. Čtu-li, pořád vidím, jak i učení kritikové lehce a frázovitě se přenášejí přes místa, kterých nepochopili, jak mnoho mluví, aby nemusili přiznati: nerozumím. A někde ani nechtějí rozuměti, zvláště tam, kde třeba věřiti v Boha a jemu se pokloniti. Nebo celé dílo Březinovo nic není než modlitba k Nejvyššímu, jehož jména on nikdy nevzal nadarmo. Pravý opak klerikální poesie. Ale nemyslím na kritiky, je celá obec ctitelů Březinových, kteří večer za ticha čítají a *medituji* jeho verše. Právě se dovídám (leden 1920), že jeden z nich dává si od mistra Váchala napsati na 200 stranách s ilustracemi a dekoracemi všechny knižně nevydané básně Březinovy za honorář 1000 K. (Jak smutno je mi při té zprávě! U nás se nenajde nakladatel, jenž by básně ty vydal. A mistr maluje jednu stranu za pět korun! Dnes, kdy dělník si žádá za práci motyky a lopaty za osm hodin sedmdesát korun.) U nás Březinu doprovází kresbami jen Bílek, ale jeho kresby jsou ideově docela různé od ideí Březinových.

Řekl jsem, že Váchal má mnoho podobného s Březinou. Když se Váchal vrátil na krátko z fronty italské, obtížen rukopisy, jež zachránil z prušáckého vandalismu ze zničené bibliotéky, navštívil jsem ho ve Vršovicích. A otvíraje dveře jeho podzemního bytu, vykřikl jsem úžasem. Spatřil jsem muže šedivých vlasů i plnovousu a podoby tak březinovské, že jsem řekl: Vy jste nyní jako Březinův bratr!

Váchal vypracoval dřevoryt (22 X 25), jež nazval *Myšlenky o poesii O. Březiny*. (Dokončen v květnu 1916.) Mám před sebou jeden exemplář, mistrem kolorovaný nesmyitelnými tušemi, takže barva pomáhá zde místy k lepšímu pochopení díla. Je to změt figur, tvarů a symbolů, jež provázejí celé životní dílo Březinovo od Tajemných Dálek až po

Ruce. Technicky je to nejdokonalejší rytina mistrova, pracovaná s posvátnou úctou a láskou. Škoda, že dílo to jest mezi ctiteli Březinovými dosud téměř neznámo. Vím, že básníkovi samému se dřevoryt ten velice líbil.

Pozorují, že jsem vynechal ve studii své cyklus desíti barevných dřevorytů *Neprachov v desátém století a dnes*. Formát listů je 35 X 31 a rytiny 19 X 17 ½. Počet tisků 12, desky ohněm zničeny. Pracováno v červenci 1914. Váchal studuje dnešní ves Neprachov v okrese klatovském, a procházejí okolím, vmýšlí se v duchu tradic tamějších do století desátého, kdy pohanští Češi tu žili. 1. *Svatobor* (modrá a zelená). Žlutozelený vrch jako mohyla zvedá se v pozadí nad močálovitou krajinou. 2. *Stíny v bažinách* (hnědá, špinavá žluť, modrá). Světla na nebi a v bažinách nanášena bílou krycí barvou, jež se slévá kolem kontury dřeva a dělá ostrou, jasnější, obrubu. To mi v celkovém rázu barevném vadí. 3. *Kolové stavby*. Nádherný list! Z temné plochy vyniká hnědočerveně barbarská stavba, nejasně, pohádkově. Po levici bílé tělo břízy a zelená koruna prosvítá. 4. *Božiště*. Klín lesa. Modravé kmeny svítí a mezi nimi rudá modla rozpíná ruce; kolem hlavy zubatá svatozář. Modrá postava vlevo opřena o tenký kmen. 5. *Háj*. Nejkrásnější list obdivuhodné harmonie barev. 6. *Posvátný průvod*. Nahoře temný les, uprostřed balvanovité zelené koruny stromů, v popředí průvod nejasných postav: bělavá světla v šedomodrém. Výsledek: pohádková nálada. 7. *Obětiště*. Po černém nebi honí se kulovité mraky v jednu zmet slité. Na horizontě zelenožlutá, jasná světla. Popředí tmavé: rokle, napravo břízy na skále, nalevo bílá žehnající postava. Harmonie barev je tu neobyčejná. Zvláště delikátně používá Váchal teplé, svítivé černi. 8. *Posvátný háj*. List jakoby vyřiznutý čtverec z nádherného koberce: temná modř, tu a tam černá, šedozelené skvrny a trochu rudé barvy. Uprostřed tajuplná postava, jako duše háje. V levém rohu dole skrčená mrtvola. Tento list a celý cyklus mluví výmluvně barvou. Tóny jsou sametově teplé, slévají se, nic nekřičí, každá skvrna jest s úžasnou virtuositou vyvážena v dokonalou harmonii celku. Takový list dovede jen mistr. 9. a 10. jsou dva listy z dnešní vsi. List 9. působí svěžestí pastelů. — A nyní uvažte: Dílo tak jedinečné krásy vytištěno ve 12 exemplářích! Proč? Nebylo asi více papíru, barev, kupců . . .

Váchal je dnes u nás suverénním mistrem dřevorytu. Dřevo a rydlo nemá pro něho tajemství a obtíží. A ironií je nepochopitelnou, že lidé, kteří se u něho umění a řemeslu dřevoryteckému učili a vyučili (snad nedoučili?), jako líbivý dřevorytec Š., jsou mu dnes nevděčnými nepřáteli, jejich dílo je vysoce ceněno a Váchal je ignorován. To nelze ovšem říci o žáků a příteli Váchalově J. Hodkovi, který od Váchala vyšel, ale snaží se najíti svou techniku pro své fauny, víly, Susanny a východní erotické pohádky. Mám rozkošný dřevoryt z roku 1912 (15 X 15), jež pracoval Váchal i Hodek společně, jemuž tu mistr ukazuje všechny své „kumšty“ a „grify“. Jak pracovati korunu stromu všemi různými rázy rydla, jak terén, vodu a trávu, v bujných chumáčích v popředí bující: snadno a rychle. Kdo zná tyto „knify“ dřevorytecké, usmívá se radostně. Je to Východ slunce za vsí. Vidíte dvě chaloupky, Boží muka, kus plotu, několik stromů a rybníček. Vše je zatopeno světlem slunečním.

Váchal má vzácný dar nebes, jež mu vyzlatil mnohé trpké chvíle života, a to je při jeho pokoře neobyčejný, dobrácký, český humor. Jeho dopisy jsou ho plny, jeho hovor je ním prosycen, a podaří-li se mistrovi některé dílo, (je-li v práci, zvláště v tisku, není s ním řeči!) ocení-li je některý neznámý nový přítel a „mecenáš“, Váchal srší vtípem a humorem. Koncem února 1919 dokončil mistr laškovně dílo *Karneval českého dřevorytu*. Vyryl, vytiskl a v 15 ex. vydal J. V. Formát obálky 38 ½ X 29, dřevoryty jsou menší a různé velikosti. Titulní list je psán oživenými písmeny. *Obsah* vyryt je v desce, na níž je stojící potvůrka mločícího tvaru, jež drží jako meč v ruce: rydlo dřevorytecké.

Váchal tu dobromyslně karikuje známé české dřevorytce. Napodobí i jejich náměty i techniku ryteckou. 1. *F. Bílek: Tvůrce*. Nápis známým písmem Bílkovým: Jaký as není tvůrce? Sochař stupidní tváře sedí a drží na klíně pytlík peněz. Ve zvláštních rámečkách jsou glosy: ruka přijímající mince — mistr líbá nohy mecenášovy — ve svislém rámečku zavřená figura s rydly v rukou. Technika Bílkova je tak vystižena, že když mi Váchal poslal na pohlednici otisk této práce, při prvním pohledu domníval jsem se, že je to lístek od Bílka a dychtivě jsem obrátil lístek, co mi píše! 2. *F. Kobliha: Krajina*. Klasická satira! Kdo nerozumí, řekne: Krásné! Kdo rozumí vidí „Krajinu“ (19 X 14): nahoře podélně rydlem husté šrafované nebe, dole v pravém rohu stejně voda, ostatní je černý svah stráně, tu a tam kratičkými nárazy rydla bíle postříkaný. Víc nic. Snadno a rychle! Rozesmál jsem se tak, až jsem slzel . . . 3. *J. Hodek: Pan*. Krajina v létě, dva akty a faun děcko. Tedy: fauní rodina. Myslím, že sám Hodek by řekl, že je to jeho práce. 4. *V. H. Brunner: V naději*. Ženský akt a žena s plným životem. Řekl jsem: To je nečistě řezáno. V tom je celý vtip Váchalův. Brunner je báječný kreslíř, že mu hned není u nás rovného, ale často své vlastní dřevoryty hrubou řezbou pokazí. 5. *K. Němec: Kritika*. Dřevorytec při práci je přepaden ze zadu třemi duchy, kteří ho bijí. Dole švabachem nápis:

Nechtěg kumsstu pokausseti,
do dřeva ho potwořiti;
než se nadáss, už to máss:
kritiků se dowoláss!

Němec je milý kamarád Váchalův a spolužák z atelieru Kalvodova, a mistr smí si již s ním zažertovati. 6. *B. Jaroněk: Úly*. Barevný dřevoryt (9 X 7). Jaroněk je geniální dřevorytec a ve svém druhu jediný. Zprvu byl velice pod vlivem japonského mistra Hiroshige, ale sám, jak mi řekl, vymanil se zcela z jeho vlivu a našel si na Štramberku své království. Jaroněk zaslouží si zvláštní studie a plného ocenění své veliké práce. Pro maličkou zlomyslnost tohoto obrázku se asi nepohněvá. 7. *Čapek: Tmavé hlubiny*. Několik čar pouze. Karikatura kreseb z Června. 8. *Zdenka Braunnerova: Ornament* a *A. Mackova: Ex libris*. Toto má formát trojuhelníku. Kocourek (macek) zmocnil se na stole ryteckém rydla. Slečna Mackova má delikátní exlibrisy, zvláště v národním slohu českém, řeže čistě a komponuje mistrovsky. 9. *VI. Hofman: Wilson 1938*. Artěl vydal portrét Wilsonův na pohlednici. Váchal ho karikuje. Hofman tam udělal charakteristickou Unii hluchých, kterou zde Váchal ještě přehnal. 10. *O. Štafl. Titulní list*. Barevně a zlatem! S nápisem: O. Štafl: Výzdoba krásné knihy. Plané a nafouklé.

Jak je Váchal nasáklý frazeologií starých švabachových textů a jak je dovede výborně napodobiti, o tom svědčí poslední dřevoryt, kde persifluje sám sebe! Text i kresba řezány do téže desky: „Některí, že bych Boží, jiní císařův více jsem, povídají. Já pak: Ne, blázne, jak vyšperkovaný a jaký kvant nosím, souditi můžeš, ale jak hvízdám. Neboť ne do díla stejný jako v chrám na prevětu čistění či k svatebnímu veselí šat se běře, tak rozmanitě volím. V maškarní pak mumraj masku navlékna, pískám po vás!“ A v ornamentech mezi řádky viděti Váchala samého, jak si nasazuje masku.

Jak suverénně ovládá Váchal dřevoryt, to dokazuje vysoce zajímavý trik, hračka dřevorytová: *Mnich a Strašidla*. 1919. Ryto v jediné desce zimostrázové, která po osmém tisku tlakem a ustavičným řezáním mezi tiskem se rozmačkala. Váchal tu ukázal, co se vše dá vytisknout z jediné desky! Formát 7 X 13 ½. Je to knížka písankového formátu o 52 listech. Celek tvoří jakýsi kinematograf. V levém rohu dole hlava spícího mnicha, oči zavřené. Prostor je bílý. Nahoře v pravém rohu záclona. Mnichu se zdá, že cosi nad ním se zjevuje. Svislá nitka. Ta roste a dostává oko. Kolem zjevují se body a čáry, houstnou a blíží se. Z oka už dorostla hlava rohatá. Pojednou se to změní a místo hlavy přibývající černí zjevuje se

černoška. Kolem ní viděti koule, květiny, z nichž se vyvíjejí potvůrky okaté a zobákovité. Černoška dostane turban, na němž sedí jakýsi netvor. Mnich otevřel oči a diví se. Potvory rostou, šíří se, bílé půdy dřevorytové stále ubývá, až tato mezera bílá mezi potvorami nabude tvaru muže menších nohou a podivných končetin. Konečně potvory zmizely a jen tento muž straší mnicha. Ponenáhlu ho však ubývá, až se roztrhne na kusy, čáry a body . . . posléze jediný bod svítí, na nějž mnich civí. Bod zhasne, mnich zavře oči a usne.

Celý trik je v tom, že Váchal počal řezati od konce. Do černé plochy udělal bílý bod atd.

Svatá Rodina. Váchal vrací se po čase vždycky s láskou k náboženským motivům. A tak vznikl r. 1919 též tento ojedinělý list. Papír 32 X 25, barevný dřevoryt sám 15 X 15. Pod střechou besídky je k nám obrácena stojící trojice. Na levo Maria v modravém šatě celá zahalená nese ovoce a klade na stůl. Ježíšek zlatovlasý stojí uprostřed a sahá po ovoci pravicí, levá drží ještě nástroj, jímž svému pěstounu pomáhal. Po pravici stojí sv. Josef, tvář ve stínu, modrý šat poset žlutými skvrnami slunečními, ruce jsou v rukávech skryty a opřeny o širočinu. Patrně je to svačina, pauza, oddech v práci. Postava sv. Josefa, jeho tvář vážná, moudrá, starostlivá, je nejkrásnější modlitba, kterou se mistr k svému patronu pomodlil. Růžový keř pne se v pozadí po trámů vzhůru a pták na něm zpívá do žlutého nebe jižního. Ve válce jsem všude šířil úctu k svatému Josefu, vědomě a zúmyslně, a můj Sen jest napsati o něm knihu: prosou i veršem. Za tohoto sv. Josefa jsem mistru vděčný. Psal mi sám: „Svatou

Rodinu si schovejte a važte. Je to můj poslední (?) obrázek toho druhu. Pracoval jsem ho s láskou a pro Vás. Chtěl jsem, aby se Vám nejlépe líbil ze všeho, co ode mne máte. Dělal jsem ho pro Vás na nepřímou zakázku. Vložil jsem do něho všecku svatost, líbivost, chtěnost, nucenost, normálnost a pořádnost.“ Váchal byl v omylu, domnívaje se, že se mi list nelíbí. Vytkl jsem některé maličkosti v technice, nic víc. Básník F. Kašpar byl obrazem tím nadšen a doznává, že zde viděti, co dovede samojediná barva!

Velký cyklus mistrův *Sen o Zemi* (1919) zasluhuje zvláštní pozornosti. Formát listů je 49 X 33, dřevorytů 19 X 13 ½. Obálka je černá, listy šedého papíru tištěny barvami temnějších odstínů šedivých a bílých, různé valeury bílé barvy. Tištěno v červenci 11 výtisků, desky rozřezány. Mistr sám doznává, že toto dílo by mu nevytiskla žádná tiskárna vůbec, takové obtíže měl s tiskem, aby bílými barvami nahradil pestré barvy a dodělal se stejného účinku. To mu do písmene věřím! Píše: „Kdybych věděl, že všech 10 ex. prodám alespoň, nebo že mi bude zaplacená práce má aspoň tak, jak poslední vyrábětel kýčů si dá své „malování“ zaplatit, vypadly by mé dřevoryty i obsahem i formou jinak. Ale protože potřebuji pro dva lidi, kteří hned platí, nové a nové grafiky, proto pracuji pro jejich spokojenost a tou jsem si jist. Všechna čest Vám, škoda, že jste jen chudý farář...“ Smutná slova, a doporučuji je vážné meditaci svých čtenářů. Rád bych věděl, kolik čtenářů našlo cestu do Vršovic, Tyršova ul. 648 . . . ?

Sen o Zemi je 12 dřevorytů. 1. *Rodící se světy hvězdné*. 2. *Klíčení*. Jako byste pod drobnohledem viděli prvky rostlinné a živočišné. 3. *V pralese*. Jakýsi dinosaurus v pozadí, po levici kmen kapradí, ohromný op na liáně. 4. *Jaro země*. Člověk sedí pod stromem, hraje si se psem, který mu přinesl zajíce. 5. *Léto země. Barbari*. Dřevoryt činí dojem černé perokresby na šedomodřem papíře! Pod stromy shluk bojujících lidí. 6. *Továrny*. List mi silně připomíná jeden lept Whistlerův. Komíny trčí jako stožáry, vysoké, ohyzdné továrny pod nimi až na samý horizont. Celý svět změnil se v továrny . . . V popředí stojí dva dělníci. Jakási hrůza, děs, fatum, cosi strašného z nich vane. Jsou to Morlokové? . . . 7. *Uvolněné klíče k silám země*. Nerozumím těmto symbolům. V pozadí dvě lidské paže trčí k nebi, k sobě spleené, dlaně jako květ bílkovsky otevřené, z nich šlehají plaménky. Uprostřed jakýsi tajemný klíč: nahoře kruh, dole koule, spojuje je železo, jež je dole nad koule jako dvakrát přetaženo. Pod klíčem muž, rukama stiská si ramena. Kolem jakési soustředné kabely, dráty? . . . Dvě hlavy po pravici bíle svítí . . . 8. *Dědictví duší*. Vlasatý jinoch dívá se na tři kostry: muže, ženy, psa. Nad ním čtyři duchové — — 9. *Architektura budoucnosti*. Pohled s hůry na barbarské mrakodrapy. Mezi nimi poletuje jakýsi nestvůrný aeroplan. 10. *Podzim země. Kult budoucnosti*. Nápis: „Kult budoucnosti a vyrábění života syntesou.“ V sále na pódiu sedí zkarikovaný Budha s brýlemi na očích, před ním lahvičky a kalich. V pozadí hlava vedle hlavy. 11. *Doba ledová*. Nejlepší list. Polozmrzlý muž sedí na bobku v křesle před jakými elektrickými kamny. Z okna viděti vysoké domy a za nimi hrotilé ledovce, nad nimiž rítí se létavice k zemi. Šedá a černá. Mráz opravdu zeje z tohoto listu. Zde bílé a šedé tóny se nejlépe k celku hodí. Je to vše malováno jinovatkou a ledem. 12. *Zánik*. Světy jako hořící koule padají do tmy. Zde šedá barva nestačí k vyvolání žádaného dojmu. —

O filosofické stránce celého Snu dalo by se mnoho říci, ale mně šlo pouze o grafickou stránku díla.

Váchal má ve svém díle celou řadu *plakátů*, z nichž nejlepší je trojbarevný (žlutá, tmavozelená a modrá): *Sursum*. XXVI. výst. výt. odb. K. P. V. Mužský akt, jinoch mladistvý s dívčím copánkem vystupuje z vody, aby utrhl plod s větve stromu, který uprostřed vody na malém ostrůvku roste. Kompozice je šťastná, čisté linie velké dekorativnosti a svěžesti formové oživují plakát, kamkoli se zadíváš. Cosi životného a mladicky svěžího mluví z té práce. Cením plakát ten jako obraz velice.

Z dřevorytů k nové básnické knize Fr. Kašpara „Mystické jahody“.

Démonické náměty dřevorytů, dřevořezeb, figur Váchalových nejsou mi sympatické. A jsou mi nesnesitelné a cítím fyzický odpor hnusu tam, kde by se jen vlouditi mohla myšlenka, že umělecká práce ta má nějak sloužiti k oslavě démonově. Umělecky, nábožensky snesu náměty tyto jen tam, kde idea božská vítězí nad nimi. Kde Váchal líčí pokušení, posedlost, vlivy ďábelské, vnuknutí zlá a pod. Jakmile však démonické se osamostatní a zpodobuje, rozrušuje mne to a odsuzuji takovou práci uměleckou. Ve své stati o spiritismu zde v *Týnu* uveřejněné sdělil jsem některé věci podivné, jichž jsem byl svědkem. Pro mne není žádné pochybnosti v tom, že ďábel sám někdy ve spiritistických pokusech se projevuje. Takové zjevy staly se v Příbrami přede mnou, když sestra má, nevinná a cudná dívka zbožná, vyzvána okolostojícími, ač nerada dotekla se „zázračného“ stolečku a ten počal abecedou mluvití sprostě, necudně a hanebně drze. Zakázal jsem okamžitě další pokusy a stoleček zničil. V Machově při nočním sezení ďábel třískal mediem (cizí ženou) o zdi a nábytek a zkrvavil ji hrůzně! Musili ji v hnojném voze, přikrytou slámou, odvézti ze vsi. V Šonově u Broumova r. 1892 děly se věci podobné a vysloveně ďábelské.

Posměch a vtipy nevěřících nic na věci nezmění. Proto věci tyto konstatuji a varuji před nimi. Víím, že Váchal mnoho trpěl nervově na svém zdraví a víím také, že nic tak nerozrušuje nervů, jako vášně spiritistická. Znáím lidi inteligentní, kteří se tím stali polovičními bláznů, a ti kteří zmoudřeli a zanechali toho sportu, po letech teprve ozdravěli. Věcí ďábelských nutno se vystříhati. Půjčil jsem před lety příteli O. Březinovi díla Huysmansova. Za návštěvy své o prázdninách spatřím Huysmansův román *Là Bas* za oknem zavřený. Všiml jsem si toho a

básník mi řekl: „Takové knihy neměl by nikdo mít ve svém bytě; proto jsem ji dal za okno.“ Zdá mi se a cítím to fysicky, že z podobných knih, obrazů, řezb a p. jakési fluidum nesnesitelné vychází.

Když Váchal dostal se na vojnu, utrpením a přírodou spadlo s něho všechno to, co jej dříve skličovalo. Jeho korespondence o tom hlasitě mluví. Stal se člověkem hluboce křesťanským, odpustil svým nepřátelům, ba, co více: prosil i za odpuštění lidí, kteří mu v mé přítomnosti ublížili! Modlil se a důvěřoval nesmírně v Boha. Jaký již Váchal je, tuší často budoucí věci a předpovídá je. Tušil neštěstí, jež mu hrozilo, prosil mne v dopise o modlitbu. A já hned poté sloužil za něho mši svatou ke svatému Josefu. Po nedlouhé době píše o výbuchu granátu, o zkáze nesmírné, již způsobil, o svém zachránění. Bylo to v době, kdy jsem mši svatou za něho sloužil. Co jsem mu posílal, ztrácelo se. A tak ve vroucí prosbě doporučil jsem zásilky sv. Josefu — a došly. Někdo řekne: Náhoda. A já opakuji s L. Bloou: Náhoda je moderní název pro Ducha Svatého.

. . .

Váchal je úžasně pilný a vytrvalý tvůrce. Kdyby jeho práce byly honorovány tak, jak si zaslouží, aneb alespoň tak jako umění v cizině, musil by dávno být bohat. Ale u nás v Čechách! . . . 9. března 1919 píše mi, že řeze do jasanové desky Roberta d'Arbrissela, kázajícího v nevěstinci. A přiznává: „Vidíte, zrovna teď bych nechtěl umřít. Říkám si a raduji se, že pomalu překonávám vše, co mně bylo obtíží a prací namáhavou, a které do vojny nemohl jsem se zbavit: dosíci čistoty barvy rozetřené, obtíže válce, úpravy stroje a jiných technických překážek. Práce mne těší a při jedné těším se už na druhou. Snad i k řezbě oltáře a svícnu se vrátím . . .“

V té době viděl jsem v jeho atelieru řadu větších maleb téhož formátu. Bolševické scény, hrůzy ulice, popravy, zpola jakoby věci viděné v Rusku, zpola jakoby hrůzné věštby. Nesmazatelně do duše mi se vtiskl jeden výjev: Hrůza v domě. Rozkacená luza hrne se do domu. Vidíte scénu venku i scény ve všech místnostech domu zároveň. Vylamování dveří, vetřelce před nimi i strachem zmírající obyvatelé uvnitř. Vidíte jaksi všudypřítomně všechno a uprostřed všeho svítí bílá hlava: *Děs sám*. Geniálně charakterisovaný strach v příšerné tváři.

Soča je sedmibarevný jemný linoleořez, velká krajina (rytina sama 48 X 60), kterou mistr pracoval dle svých akvarelů, jichž celou kolekci si z vojny přivezl. Je viděti v pozadí

Z dřevorytů k nové básnické knize Fr. Kašpara „Mystické jahody“.

krásně modelované alpské horstvo s ledovci a hluboké údolí vine se před vámi mezi vrchy, jímž rozlévá se Soča. V popředí expresionisticky malované stromy s korunami pomerančovými. Na konci údolí kostelíček, Váchalovi zvláště milý. Přišel tam dobrý český člověk, malíř, a vymaloval jej sám s pomocí kteréhosi malíře pokojů. Váchal vyzdobil jej ornamenty, zdi, kůr, namaloval panoramata válečná na památku, na oltáři zanechal rozkošnou Madonu, Nikdo mu neříkal, byla to potřeba jeho srdce. A tak s radostí svatou vzpomíná, co tam vykonal.

Poslední práce mistrovy jsou: Řada nových ex libris. — Velký dřevoryt *Kuřák*. — Plakát na mýdlo *Sun*. (Nádherný motýl vylétl z kukly. Plakát nemá podpisu!) — 11 dřevorytů ke knize básní Aurela Vlacha: *Volání do kosmu*. — Cyklus 10 velkých dřevorytů (27 X 27) barevných a ručně kolorovaných, *Rudé periferie*, kde Váchal platí politickou daň dnešní době. — Akvarely: Duchovní Brehm aneb Přírodopis 100 strašidel. — Výzdoba básní O. Březiny (předsádka a obrazy vložené pro J. P.) — 40 akvarelů ke knize Elifáše Leviho. — Náčrty k novým tarokům dle lidových franc. renaissančních kreseb. — 30 akvarelů ke knize E. A. Poe. — Nová výzdoba básní O. Březiny pro inž. P. za 500 K. Akvarely (150!), předsádka a rytina na vazbu. — Akvarely k O. Březiny Hudbě pramenů. — Pět větších obrazů akvarelem malovaných: *Les, Rokle, Malíř, Vražda, Snídaně* (člověk náhle sešilivší v kavárně. Lenoch lavice ožívuje! Líčena hrůza.) — Konečné vydání knihy *Vigilie* ve velkém formátě, každá strana je orámována novým ornamentem. Francouzský překlad díla z pera dra Siblíka vyjde později.*) — Váchal napsal svůj životopis. Prvý díl je hotov: *Tajemné v mém životě*. 68 akvarelů k vlastním básním a životopisu. Před Vánocemi 1919 počal dílo *Symbolika barev a linií v myšlence spiritualisty*. Dosud 48 akvarelů.

*) Nejnověji dokončil mistr cyklus dřevorytů k nové básnické knize Fr. Kašpara „Mystické jahody“.

Statistika díla Váchalova *do dubna* 1919 jest obrovská:

20 cyklů vlastních a knih vlastních s 311 černými a 71 barevnými dřevoryty.

21 cizí knihu ilustroval dřevoryty.

10 skupin jednotlivých volných listů: dřevorytů a leptů, karet, ex libris (kolik set), modliteb, náčrtů do knih, akvarelů a j.

Za dobu deseti let 1909—1919 do dubna vypracoval: 672 černé, 179 barevných dřevorytů, 42 kresby, 346 barevných kreseb, 48 leptů, 70 akvarelů z vojny, nečítaje v to práce před r. 1909.

Počítáme-li barevný dřevoryt průměrně třemi deskami (mnoho bylo vícebarevných!) činí to do dubna 1919: 1209 desek dřevorytových! Kdyby jedna deska nebyla větší než 10 čtverečních centimetrů, bylo by to 12 čtverečních metrů dřevorytu. Úctyhodná fyzická práce.

Tuto statistiku vypracoval mistr v máji 1919, kde ho došel oběžník a dotazník Moderní galerie pro informaci cizinců, průvodců po obrazárně, kritiků a historiků českého umění výtvarného. Váchal odpověděl takto:

Jméno, narození:	Josef Váchal, Milavče, 1884.
Povolání:	dřevorytec
Škola:	autodidakt (měl jsem uvést Kalvodu a Béma, kteří mi nic nedali, ničemu nenaučili z dřevorytu, sami ho neznajíce?)
Další studie:	od nože k rydlu, vlastní prací.
Hlavní vlivný mistr a učitel:	Jméno toho pána neznám, protože jména duchů a andělů nezní pro lidský sluch.
Cesty za účelem studia podniknuté:	Do plesnivých švabachů a literárního odkazu cizích duší
Stipendia a ceny:	0. Žádná měna nemůže ohodnotit stipendia fantasmie, dobré myslí a vůle, jež dalo mně nebe.
Veřejné dodávky:	Žádné. Vydává v omezeném počtu exemplářů grafické listy a cykly. Za deset let (bez dvou let ve vojenské službě ztrávených*) vyryl, vytisk a vydal
	Následovala statistika.

K tomuto dotazníku mi mistr otevřeně poznamenává! „Teď jsou jen dvě možnosti: buď mé práce z Moderní Galerie odstraní, protože nemyslitelno, že by hodnotitelé kumštu strpěli mezi cejchovanými kumštýři práci samouka, nebo budu atrakcí, do níž ale do mé nejdější smrti neodváží se ukládati peníze vlastenečtí obchodníci obrazy.“

Mé prorocství zní jinak. Moderní Galerie bude jednou za drahý peníz kupovati a sháněti díla Váchalova od neznámých, obskurních sběratelů a cizina vyváží je zlatem. Váchal patří mezi umělce jako jsou: Breughel, Ensor, Goya, Munch, Roerich, Pierre Boismont, Rops . . .

Na vojně, ježto byl „malíř“, dala mu c. k. soldateska úřad: psáti náhrobní tabulky padlým vojákům. A Váchal, pokorná a zbožná duše, maloval a psal . . . A tu měl sen, který z básnil. Zdálo se mu, že zemřel a že mu na hrob dali tabulku s nápisem velmi nevkusným, neumělým. Trápilo ho to a stěžoval si na onom světě sv. Lukáši, patronu cechu malířského. A když ten se trudil a nevěděl, co by Váchalovi namaloval, Maria Panna sama přišla a dala mu tam kříž a napsala: J. N. R. J. A tu se Váchal zaradoval, díky vzdal Bohorodičce a řekl: To je nejkrásnější nápis!

*) Na vojně maloval, ryl a pracoval zdarma pro kdekterého c. k. rakouského oficíra, který se divil ještě, že Češi mají také „moderní malíře“! Byla to milost, kterou mu prokazovali, že směl jim práce své věnovati. Zvláštní druh idiotů na světě!